

Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Biyografik Eseri: Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid

Nilüfer TANÇ¹

ÖZET

Keçeci-zâde İzzet Molla (1786-1829), Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel hayatında Batılılaşma sürecinin zeminini hazırlayan değişimin ve dönüşümün yaşandığı bir dönemde eserlerini ortaya koymuştur. Şair, edebiyat tarihinde "son klâsik" olarak adlandırılan ve klâsik edebiyat anlayışında bir "hazan mevsimi" olarak nitelendirilen bu dönemde meydana getirdiği Dîvânlarından birini *Hazân-ı Âsâr* olarak adlandırmıştır. Bu eser yanında *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*'ı; *Mihnet-Keşân*, *Gülşen-i Aşk* ve *Nâz u Niyâz* mesnevîleriyle tanınan Keçeci-zâde'nin şiiri, pek çok araştırmaya konu olmuşken mensur eserleri üzerine çalışmalar sınırlıdır. Şairin, biyografik türde *Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid*'i, tarihi iki *Lâyiha*'sı ile kendisine atfedilen *Şerh-i Lugâz-ı Râgıb Paşa* adlı eseri klâsik Türk nesrinin önemli örnekleri arasındadır. Şair, babasının hayatını anlattığı *Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid*'i inşâ üslûbu ile kaleme almıştır. Bu üslûbun özelliği olarak eserde seci, tekrar, tezat, cinas gibi edebî sanatlar, yeri geldikçe çeşitli manzume, deyim ve atasözleriyle meydana gelen telmihler, dua beddua gibi ara sözler, mecazlı söyleyişler yer almaktadır. Soyutlamalar, metaforik üslûp, standart dilden sapmalar, aykırı bağdaştırmalar da eserde nesri nazma yaklaştıran özellikler olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle *Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid*'in klâsik Türk edebiyatında biyografik türler içindeki yeri belirlenecektir. Keçeci-zâde İzzet Molla'nın bu eserde kullandığı anlatım özellikleri incelenecek, eser çevriyaziya ve günümüz Türkçesine aktarılarak araştırmacıların ilgisine sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Keçeci-zâde İzzet Molla, Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid, biyografi, inşâ, seci.

Biographical Work of Keçeci-zâde İzzet Molla: Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid

ABSTRACT

Keçeci-zâde İzzet Molla (1786-1829) revealed his works in a period of change and transformation that prepared the ground of the westernization process in the social and cultural life of Ottoman society. The poet named one of his Divans he wrote as *Hazân-ı Âsâr* during this period which is called the "last classical period" in the history of literature, and which is described as a "jubilee period" in classical literary. Besides this work, although the poetry of Keçeci-zâde, known by *Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*; *Mihnet-Keşân*, *Gülşen-i Aşk* and *Nâz u Niyâz* Mesnevîs, has been the subject of many researches so far, the studies conducted on his prosaically works are rather limited. The poet's works of *Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid* in the biographical genre, two historical *Laiha*'s and *Şerh-i Lugâz-ı Râgıb Pasha* attributed to himself are amongst the important examples of the classical Turkish Prose. The poet wrote *Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid*, where he described his father's life, in the genre of inşâ/ornamental prose. As a feature of this stylistic work, in the work are samples of literary arts such as assonance, repetition, contrast and puns, and telmihs, prayer scrolls and metaphorical expressions occasionally, with various poems, idioms and proverbs. Abstractions, metaphorical style, standard syllabic deviations, and contradictory interlaces are features that bring prose closer to verse.

In this study, the place of *Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid* in biographical genres in classical Turkish literature will be determined first. The narrative features Keçeci-zâde İzzet Molla used in this work will be examined, and the work will be transferred to the transcription letters and contemporary Turkish, and will be presented to the attention and the interest of researchers.

Key Words: Keçeci-zâde İzzet Molla, Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid, biography, ornamental prose, assonance.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ntanc@mu.edu.tr

1. Giriş

Klâsik Türk edebiyatının Tanzimat'tan önceki son üstadı olarak kabul edilen (Köprülü, 2006: 535) Keçeci-zâde Mehmed İzzet Molla'nın lakabı, babasının dedesi olan ve Konya'da keçecilik yapan, günümüzde Topraklık Hacı Hasan Camii olarak bilinen Toprak Sokak Camii imamı Süleyman Efendi'den gelmektedir (Uz ve Ceylan, 2013: 289). Dedesi Mustafa Efendi (1689-1767) 11 yaşlarında Konya'dan İstanbul'a gelmiştir. İzzet Molla'nın dedesi Mustafa Efendi ve babası Kazasker Mehmed Sâlih Efendi (1737-1799) ilmiye mesleğine mensuptur. İzzet Molla İstanbul'da doğmuş ve ailesi gibi Mevlevî muhitinde ilmiye mensubu olarak yetişmiştir. Küçük yaşta babasını kaybeden şairin şiire olan ilgisi himayelerinde büyüdüğü şiirle meşgul olan eniştereli Müderris Meşaleci-zâde Esad Bey'e (ö. 1793) ve yeğeni olan şair Leylâ Hanım'ın (ö. 1848) babası Kazasker Moralı-zâde Hâmid Efendi (ö. 1825)ye dayanmaktadır (Tansel, 2010: 131-132). Bursa müfettişliği, Galata kadılığı, Haremeyn müfettişliği yürüttüğü görevlerinden bazılarıdır. Dönemin üst düzey bürokratlardan Hâlet Efendi ile olan yakınlığı ve siyasi meseleler karşısında görüşlerini kaleme aldığı *Layiha*'sı sebebiyle Keşan ve Sivas'a sürgün edilmiştir. Oldukça sıkıntılı bir hayat yaşayan şairin hayatının bir döneminde intiharın eşiğine geldiği, evlatlarına miras olarak sadece borç bıraktığı kaydedilmiştir. Sivas'ta vefat eden şairin cenazesi sonradan İstanbul Avratpazarı'nda Cambaziye Mahallesi Mustafa Bey Mescidi Avlusu'nda bulunan aile mezarlığına, babasının yanına gömülmüştür. Osmanlı tarihindeki önemli devlet adamlarından Hariciye Vekili ve Sadrazam Keçeci-zâde Büyük Fuad Paşa (1815-1869) şairin dört oğlundan biridir (Tansel, tarihsiz: 1265).

Keçeci-zâde İzzet Molla'nın *Hâzân-ı Âsâr* adlı Dîvân'ı, *Bahâr-ı Efkâr* adlı Dîvânçesi, *Gülşen-i Aşk*, *Mihnet-Keşân* ve tamamlayamadığı *Nâz u Niyâz* adlı mesnevîleri, siyasi görüşlerini kaleme aldığı iki *Layiha*'sı ve *Devhatü'l Mehâmid fî Tercemeti'l Vâlid* adlı biyografisi bulunmaktadır. *Şerh-i Lugâz-ı Râgıb Paşa* adlı eser de kendisine atfedilmektedir. Eserleri arasında en meşhuru *Mihnet-Keşân*'dır. Şairin başından geçen Keşan sürgününü, samimi, mizahi ve gerçekçi bir üslûpla hikâye eden bu eser, hem divan şiirinin son klasik mesnevisi hem de yeni ve gerçekçi bir edebî geleneğin habercisi olarak kabul edilmektedir. İzzet Molla bir gazel ve kaside şairi olarak da devrinde etkili olmuş ve ölümünden sonra da uzunca bir süre sevilerek okunmuştur. Gazellerinde Sâbit, Nedîm ve Vâsif etkisi görülen İzzet Molla'nın eserlerinde aynı zamanda özellikle Nâbî ve Râgıb Paşa ile özdeşleşen Sâibâne Hind üslûbunun da izleri dikkat çekmektedir (Özyıldırım, e.t. 20.02.2018). Halk şairleriyle müşâaferleri bulunan (Bülbül, 1989: 26) ve nükteci bir mizaca sahip olan İzzet Molla hakkında fıkra tipinde birçok anekdot kaynaklarda yer almaktadır (İnal, 2000: 1074).

Keçeci-zâde İzzet Molla'nın manzum eserleri pek çok akademik çalışmaya konu olmuşken mensur eserlerinin edebî değeri hakkında tek çalışma şaire ait olduğu kesinlik kazanmayan *Şerh-i Lugâz-ı Râgıb Paşa* üzerinedir (Gür, 2016).

2. Klâsik Türk Edebiyatı Biyografi Geleneği İçinde Devhatü'l Mehâmid fî Tercemeti'l Vâlid

Klâsik Türk edebiyatı tarihi içinde XV. yüzyılda Ali Şir Nevâyî'nin tezkiresi ile başladığı kabul edilen biyografi yazma geleneği, sonraki asırlarda farklı kapsam ve niteliklerle devam etmiştir. Gelenek içinde antoloji mahiyetindeki eserler yanında şairlerin kendi hâl tercemelerini kaleme aldıkları otobiyografik eserler de ortaya çıkmıştır. İçeriklerinde yer alan anı, mektup, fıkra gibi çok farklı türler ile şair ve eserler hakkında edebî tenkit ve değerlendirmeler sebebiyle bu metinler sadece edebiyat tarihi olarak değil aynı zamanda birer edebiyat eleştirisi olarak da nitelendirilmişlerdir. Ayrıca bu eserler taşıdıkları yüksek estetik değer ile başlı başına birer edebî metin olarak da incelenmişlerdir.

İzzet Molla, inşâ üslûbuyla kaleme aldığı *Devhatü'l Mehâmid*'de dedesinin Konya'dan İstanbul'a gelişini, babasının doğumunu, yetişmesini, devlet kademelerinde aldığı görevleri ve yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır. Eserde şairin kendi hayatına dair bilgiler de bulunmaktadır. *Devhatü'l Mehâmid* İzzet Molla'nın vefatından sonra torunlarından Reşad Fuad Bey tarafından Tarih-i Osmanî Encümeni'ne Mehmed Said Paşa'nın (1838-1914) değerlendirmelerini içeren bir mektup ile birlikte hediye edilmiş ve aynı Encümen tarafından basılmıştır (Keçeci-zâde İzzet Molla, e.t. 20.02.2018: 20). *Devhatü'l Mehâmid*'in şairin nesir sahasındaki ilk eseri olduğu "*Bârî edip muvaffak buldu hitâm Devha* (H. 1226 / M. 1811)" tarihinden anlaşılmaktadır. Şairin yirmi altı yaşında kaleme aldığı bu eserde fikrin daha güçlü bir şekilde işlenmesi için yeri geldikçe beyitler ilave edilen metin, secilerle süslenmiştir. Araştırmacılar eserde sanatlı söyleyişe rağmen fikrin zayıf olmadığını, hemen her cümlede şairin yaratıcılığının, nüktedanlığının ve mizaha meyilli karakterinin izlerine rastlandığını belirtmişlerdir (Tansel, tarihsiz: 1265).

Mehmed Said Paşa eser hakkındaki değerlendirmelerinde, "freng-i efreng" tamlamasına seci olarak baskıda (...) ile gösterilen tezyif ibaresini kusurlu bulmakla beraber Sâlih Efendi'nin Selânik kadılığı sırasındaki bir icraatına ait fikrayı okurken çok güldüğünü; İzzet Molla'nın yaratıcılığına, hoş tabirlerine hayran kaldığını; eserde örf âdet hukukuyla ilgili bölümlerin tarih bilimi açısından da önemli olduğunu belirtir (Keçeci-zâde İzzet Molla, e.t. 20.02.2018: 21).

Şairin torunlarından Hikmet Fuad Bey, *Devhatü'l Mehâmid*'e zeyl olarak İzzet Molla'nın hayatını anlatan bir terceme-i hâl kaleme almıştır. Aslının Keçeci ailesi özel kitaplığında olduğu belirtilen (Özyıldırım, e.t. 20.02.2018) ve *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda *Devhatü'l Mehâmid*'e zeyl olduğu ifade edilerek Reşad Fuad imzasıyla yayımlanan metnin (Keçeci-zâde Reşad Fuad, e.t. 20.02.2018) Hikmet Bey'e ait olup kardeşi Reşad Fuad tarafından mı yayınlandığı yoksa Reşad Fuad Bey'in ayrı bir metin mi kaleme aldığı anlaşılamamıştır. (İnal, 2000:1048).

3. Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid'de Anlatım Özellikleri

Toplam yirmi sayfa uzunluğundaki eser, klâsik nesir geleneğine uygun olarak besmele ile başlayıp Allah'a hamd ve Peygamber'e selam ile devam eder. Yazar, inşâ konusunda belli bir yetkinlik kazandığını ve bunun babasının duası sayesinde olduğunu belirttikten sonra her evladın babasının ardından dua ile birlikte bir hayır ve hasenat yapması gerektiğini, ancak kendisinin inşâ kabiliyetinden başka bir varlığı bulunmadığı için bu eseri kaleme aldığını belirtir. Metin, konu itibarıyla başlıca 15 bölüme ayrılabilir. İlk ana bölümden sonraki bölümler "ammâ ba'd, el-hâsıl, ba'dezâ" gibi bağlaçlarla, bazı tarihlerin verilmesiyle ve bir takım manzum metinlerle başlar. Bunlar şöyle sıralanabilir:

I Besmele, hamdele, salvele: Giriş. II Ammâ ba'd: İzzet Molla'nın on yaşında babasını kaybettiği dönemde içinde bulunduğu zor durumda aldığı eğitimle böyle bir eser yazmaya yeteneği olduğunu ifade etmesi. III El-hâsıl: Eserin yazılma sebebi ve adlandırılması. IV Ba'dezâ: İzzet Molla'nın dedesi Mustafa Efendi'nin İstanbul'a gelişi, tasavvufi bir çevreye dâhil olması, meslek hayatına başlaması ve evlenmesi. V Bin yüz elli tarihinde: İzzet Molla'nın babası Sâlih Efendi'nin doğuşu ve tahsili. VI Ba'de inkizâ'i'l-müddet: Hac görevini yerine getirmesi ve Dürrî-zâde Mehmet Ârif'in yardımıyla müderrisliğe atanması. VII Yine bu mahkemede...: Selânik Mevleviyeti ve sonrasında aldığı görevlerde öfkeli mizacı sebebiyle pek çok sıkıntı yaşaması. VIII Mâ-hasal-i kelâm: Şeyhülislam Hamîdî-zâde Efendi döneminde hububat bakanı olması. Ancak Sâlih Efendi'yi çekemeyenlerin padişahın huzurunda onun hakkında konuşmalarıyla Konya'ya sürülmesi ve pek çok sıkıntı çekmesi. IX Mu'teriza: Babasının başına gelenler hakkında İzzet Molla'nın yorumu. X Vaktâ ki: Sâlih

Efendi'nin Konya'ya gidişi. Bursa'ya gelmesi. Dürri-zâde'nin ikinci defa şeyhülislam olmasıyla Şemseddin Efendi'nin iftirası yüzünden haksızlığa uğraması. Sonunda hakkı olan Anadolu rütbesini alması. XI Kalmadı râh-ı talebde...: Yusuf Ziya Paşa'nın sadaret makamına gelmesiyle Sâlih Molla'nın Rumeli rütbesini alması. XII El-hâsıl: Sâlih Molla'nın kazandığı makam ve rütbeyle düşmanlarından intikam alması. XIII Netîce-i kelâm: Sâlih Molla'nın son günlerinin yaklaşarak vasiyetini bırakması ve vefatı. XIV Hikâye: İzzet Molla'nın babasıyla ilgili bir anısını ve onun bir nasihatini anlatması. XV Eserin bitiş tarihi.

Bu bölümlemede özellikle mu'teriza ifadesiyle metne yerleştirilen IX. ve hikâye başlığı altında anlatılan XIV. bölümde arasöz tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Arasöz, sözlü gelenekte, bütün eski Batı edebiyatında ve çağdaş edebiyatta kullanılan ve eserin üslubunu etkileyen önemli bir anlatım aracıdır (Sılay, 1991: 155). Arasöz bir cümle ise cümle-i mu'teriza adını alır (Bilgegil, 1989: 122). Arasözlerden ilki olan IX. bölümde yazar, babasının döneminde yaşanan sıkıntıların sonraki zamanlarda da devam ettiğini, dünyanın düzeninin değişmediğini vurgulamış ancak aldığı cezalarda doğru bildiğini savunma ve haksızlık karşısında susmama tavrının da etkili olduğunu ifade etmiştir. Eserin sonunda yer alan XIV. bölümde ise yazarın babasıyla ilgili bir anekdota yer verdiği görülmektedir.

Dönemin önemli devlet adamları ve çeşitli tarihî olaylarıyla ilgili bilgiler içeren *Devhatü'l-Mehâmid*, tarih bilimi açısından önemini yanında edebî bir metin olarak hem biyografi hem de hatırat türünün özelliklerini göstermektedir. Eser, birinci tekil/çoğul ve üçüncü tekil/çoğul şahıs anlatıcılar tarafından aktarılır ve kurgu Avratpazarı'ndaki evde başlayıp yine aynı yerde sona erer.

Eserde söz dizimi rabıt/atıf vavı, "ile" gibi bağlaçlarla birbirine bağlanmış mukayyed secili cümle veya tamlamaların "olup, oldukça, edip, olunup, olmağın, olunarak, olduğu, eyleyip, kılınıp, olarak, etmekle, olunmuştur, olduğunda, etdikce, iken, etmeyip, etmekde ederek, etdiklerinde, etdirip" gibi etken/edilgen, olumlu/olumsuz yapılara yüklenmesiyle oluşturulmuştur:

Ammâ ba'd ... yetim ve "ve hiye ramim" olup / ... aḥbârıyla ma'lûmum ve ... daḥi meczûmum olup / ... me'âli ... mîrâs-ı h'ârân ve ... perişân oldukça / ... meş'ale-i 'aql u sedâdi bedreka-i râh-ı isti'dâd edip / ... medlûlünce nice kân-ı ma'ârifden aḥz-ı cevâhir-i kelimât ve nice şâdef-i deryâ-yı 'avârifden teşhîn-i fülke-i ma'lûmât olunup / El-hâsıl ... lûgat ve ... fazîlet tedârîki ... olmağın / faşş-ı fuşûş-ı velâyet ve mâ'il-i şüfiyye-i şâf-tıynet olmağın ... olduğunda / ... fuzâlâ-yı devrân ve suḥan-verân-ı zamân meclisine mülâzemet ile tahsîl-i dest-mâye-i 'ilm ü hünere müdâvemet olunarak / ... ber mukteẓâ-yı lâzime-i ğayret ve îfâ-yı huḥûḳ-ı übüvvet şîme-i ḥasene-i bünüvvet olduğu / ... fekk-i büriyâ-yı hicret ve ... baş-ı kâlîçe-i velâdet eyleyip / ... ta'yîn ve ... qarîn buyurmalarıyla ... resîde kılınıp / ... ḥavf-ı terdîd-i muta'aşşibân ve ... ḥaclet-i akrân ile ser-be-ceyb-i ḥayret-i vehîmân olarak / ... devâm ve ... terk-i kelâm edip ... etdikce / ... ḥod-fürûş ve peymâne-nüş iken ... vâkıf ... 'ârif olup / ... kadem-rencîde ve ... berçîde etmeyip ... etmekde iken / ... ülfet ve ... muşâḥabet ederek / ... mümeḥhed etdiklerinde ... feverân eyleyip ... rîzân etdirip.

Eserde nadiren çekimli fiille oluşturulmuş cümleler bulunur: ... 'amel ve ... muḥavvel buyuralar. / ... temeddüh değil belki ta'azzumda netice verir. /... bir muta'aşşib-ı nâ-mülâyim olmuş idi. / ... gelip gitmeden perişân olurmuş. / ... şerbetler içirmiş ise de ... / ... nihâl-i ser-firâz olmuşdur. /... aḥzenü't-tevârîḥ olup ... rikḳat-efzâ-yı kulüb-i eytâm ve ğirye-ferma-yı dîde-i enâm olmuşdur. / ... me'mûr ve ... maḥşûr buyurdular. / ... bilip itlâk ve ... ṭibâḳ buyurmuşlar idi.

Eserde klâsik nesir üslûbunun tipik bir özelliği olarak -ki'li cümle yapısının da kullanıldığı görülmektedir:

... ricā-mendim ki kıllat-i mismār ... / ... ve şu mazmūnla ifāde-i mā-fi'l-bāl olunmuş ki ... / ... 'işretgāhlarına gelip gördüler ki ... / ... ceffe'l-kalem cevāb yazıp haqqā ki ... / ... Re'y-i hūsn ve tedbir-i müstahsen oldur ki... / Erbāb-ı başirete hafī degildir ki ... / ... şu mertebeye resīde oldu ki şarīr-i bāb-ı hānemiz ... / ... şuna feryād ederim ki ...

Baştan sona secili bir anlatımın benimsendiği ve secinin her türünün kullanıldığı esere sanatlı bir üslup hâkimdir. Eserde manzum metinlerde bulunan teşbih, tekrar, tezat, telmih, cinas, mecaz sanatları ile dualar ve beddualar yanında edebî tasvirler, sapmalar, soyutlamalar ve aykırı bağdaştırmalar da yer almaktadır.

3.1. Sade Söyleyişler

Klâsik inşâ üslûbunun benimsendiği eserde sade söyleyiş bulunmamaktadır.

3.2. Sanatlı Söyleyişler

3.2.1. Cinas ve iştikak

Eserde cinaslı ifadeler ve aynı kökten türemiş kelimelerle sanatlı anlatımın güçlendirildiği görülmektedir: Dürrî-zāde Efendi def'a-i ūlā-yı meşîhatden sonra Hāmîdî-zāde işaretiyle tāt'if-i muṭaf-ı Tāt'if olduḡda tāife-i münāfikinden ...

3.2.2. İktibas

Eserde ayet, hadis, atasözü, deyim, dua, beddua, kelâm-ı kibar ve Türkçe, Farsça, Arapça çeşitli manzumeler iktibas edilmiştir. Manzumelerin başında niteliğine göre mısra, müfred, şi'r ya da beyt ifadesine yer verilmiştir. Bu alıntılar cümleyi tamamladıktan sonra değil cümlelerin ögesi olarak çeşitli görevlerle eserde yer almaktadır. Bu durum anlatımı sanatlı kılmakta ancak eserin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır: ... Keçeçi-zādelikle ma'rūf Mehmed 'İzzet henüz sinn-i deh sâlde iken yetim ve peder-i şefkat-perveri mā-şadaḡ "ve hiye ramim" olup / ... peymāne-nüş iken "Eşeddü'n-nāsü 'azāben 'ālimün lā-yenfe'ahü'llāhü bi-'ilmihî" nuṡḡ-ı şerîfine vākıf... / Tayyeba'llāhü enfüşehüm / "Aleyhi mā-yestehîḡ" diyeceğim gelir. / Müfred: Abā ile faḡr eyleyemez şımf-ı meḡādīm / Ma'nāsı bilinseydi falan ibn-i falānın mefhūmundan daḡi meczūmum olup. / Mısrā': Ey sa'y ü hūner nerde yeriñ iş başa düşdü diyerek meş'ale-i 'aḡl u sedādı ... / Beyt: Sa'ādet zī her gūşeī yāftem / Zī her ḡurmenī tūşeī yāftem medlülünce nice ... / Şi'r: E'n-nāsü mevtā ve ehlü'l-'ilmi eḡyā / Ve'l-halku merzā vehüm fihim eḡlbbā dükkānçe-i gururunda ḡod-fürüş ve... / Ağzına bal çalmak: Maltepe kolluḡunda başeski kullarına 'asel-i ḡitān-ı şıbyān gibi Anaṡolu pāyesi verildiḡi nām olsun. / Gemisini yüzdürmek: ... eyledikde yelken-hīziyle zevrāḡ-ı ikbālını ḡollayıp mevc -i fevc-i a'dāya orşa alabanda ederek şadāretini tekmil eyleyip ...

3.2.3. Tarih Düşürme

Devhatü'l Mehāmid'de bazı önemli hadiseler tarih düşürme sanatıyla ifade edilerek vurgulanmıştır. Bunlardan biri babası Sâlih Efendi'nin Anadolu kazaskerliğine atanması hakkında Surûrî'nin (1752-1814) düşürdüğü tarihtir. Diğerleri İzzet Molla'nın Sultan Selim'in Mısır seferi, Sâlih Efendi'nin vefatı ve eserin tamamlanması için düşürdüğü tarihlere: Şadr-ı Anaṡolu'ya Şâlih o zāt-ı ercümend (1213) / Şeh Selim açdı Mısr için seferi (1213) / dirîḡ (1214) / Bārī edip muvaffaḡ buldu ḡitāmı Devḡa (1226)

3.2.4. Tekrar

Keçeci-zāde İzzet Molla'nın eserde ifadeyi güçlendirmek için yinelemeli bir anlatımı benimsediği; aynı anlama gelen kelime ve tabirleri murassa veya mukayyed seci oluşturacak şekilde atif vavıyla bağlayarak kullandığı görülmektedir: fuṡalā-yı devrān ve suḡan-verān-ı zamān; yāveri-i tevfiḡ-i Rabbānī ve dest-girī-i 'ināyet-i Şamedānī; 'Acemistān-ı ma'rifet ü

dānişde ʔaleb-i āb u nān edecek ʔadar lūgāt ve bādiye-i ‘ulūm-i ‘Arabīde “ḥubz u mā” diyecek miḫdārī faẓīlet

3.2.5. Teşbih

Keçeci-zāde’nin anlatımına sanatlı söyleyiş özelliği katan unsurlardan biri de teşbihtir. Şair, eserine *Devhatü’l Mehâmid fî Tercemeti’l Vâlid* adını vermiş, babasının hayatına ait bilgileri övgülerin ulu ağacına benzetmiştir. Keçecilikle geçimini sağlayan Konya’daki dedelerine dayanan Keçeci-zāde lakabını da halı, kilim, kumaş hasır gibi kelimelerle tenasüp oluşturacak şekilde bir teşbih unsuru olarak kullanmıştır: ... ĩrās-ı ḥüzn ü matem edecek āh u efgāndan başka mevruşumuzdan nesne ʔalmayıp kilīm-pāre-i Keçeci-zāde’nin bāzār-ı imtiyāza ʔıkacak ʔumaş olmadıḫı; Ba’deza sebep-i tensīc-i vücūd-ı peder ya’nī cedd-i emced-i bihterimiñ aşlı ʔıbletü’l-‘uşşāk olan medīne-i ʔonyada bir keçeciniñ destgāh-ı şulbünden mensūc olup ḡālibā biñ yüz tārīhinde sahn-ı teng-i ‘ademden fekk-i būriyā-yı hicret ve beytü’ş-şeref-i vücūda baş-ı ʔālīçe-i velādet eyleyip.

Eserde yazma sanatının bina inşa etmeḫe benzetildiḫi ve bina, ʔivi, köprü, temel, kereste, mimari, gibi kelimelerin tenasüp içinde kullanıldığı görölmektedir: ... lâkin ʔaşaba-i ümīde getirdiḫim şulardan āvāzet’ül-‘atş āteş-efzā-yı lücce-i serāb olup deşt-i pehnā-ver-i efkāra ʔurduḫum köprülerden peşşe-i bītāb güç ile per-tāb etmekle cümlesi manend-i ḫayāl-i ḫūb āyīn-i binā-yı endişeme mücib-i iztīrāb olmaḫın ebniye-i ḫayriye-i tefekkür temel tutmayınca / ʔillet-i mismār ve za’f-ı kereste-i ta’birāt ile “evhenü min-beyti’l-‘ankebūt” olan buyūt-i ʔāşāneye nazar buyurup nat-ı mi’mārī-i inşāda her ne mertebe ʔuşūrumuz rü-nümā ise de ‘arşa-i fasīḫa-i inşāya bu risāleden evvel ekşer pāre ʔaḫmadıḫım

Aşağıdaki bölümde ise mürşid bir güle benzetilerek tekke, şeyh, mürid gibi kavramlarla bahçe, gül, bahçıvan, koku gibi kelimeler arasında teşbih ilgisi kurulmuştur: ... Ey bülbül-i nālende tutup dāmenimizden / Girdik yola feyz almaḫa bak gülşenimizden hediyesiyle teslīm-i güldeste-i ‘inābet buyurduḫlarında o gül-çīn-i riyāz-ı fūnūn mālīk-i gülistan-ı bütūn ʔılınıp anın daḫi būy-ı enfāsından nice dimāḫ-ı zükām-alūd mu’aḫḫar-sāz olup bā-ḫusūs Tırhala şeyḫi gibi ehl-i ḫāl bir pīr-i mümtāz gülistan-ı ḫafāda nihāl-i ser-firāz olmuştur.

3.2.6. Tevriye

Sanatlı bir anlatımın benimsendiḫi eserde kelimelerin kavram alanları ʔerçevesinde tevriyeli bir şekilde kullanıldığı görölmektedir:

... derūn-ı şehristān-ı ḫülyāda cevāmi’-i dil-teşnegān-ı bādiye-i ḫayāle yenābi’ inşāsından ḫayri ḫayrāt u ḫasenāt iḫdaşına ʔudretim olmadığı bī-iştibāh olup” ifadesinde “inşa” kelimesi hem yazı sanatı hem de bina etmek anlamında;

Abā ile faḫr eyleyemez sımıf-ı meḫādīm / Ma’nāsı bilinseydi fülān ibn fülānın mefhūmundan daḫi meczūmum olup... ifadesinde Arapça baba anlamına gelen eb kelimesi hırka anlamındaki ‘aba kelimesini ʔaḫrıştırarak şekilde kullanılmıştır.

... cevābiyla leb-teşne-i aḫdāh-ı inābet olduḫun işrāb edip... ifadesinde bir şerbete benzetilen dervişlik vasıflarını kazanmak hem ima etmek hem de içmek anlamına gelen “işrāb” kelimesiyle ifade edilmiştir.

Eserde adı geçen Dürrī-zāde Mehmed Ārif, Yusuf Ziya Paşa gibi kişilerin isimleri de bunlarla ilgili telmih unsurları hatıra getirilecek şekilde ve tevriyeli kullanılmıştır:

... Dürrī-zāde’nin kevkeb-i dürrī-i iḫbālī mānend-i māh-ı Naḫşeb üftāde-i ʔāh-ı in’izāl olup āfītāb-ı cāh-ı fetvā beyt-i ‘āşire geldikde. Beyt: ʔalmadı rāh-ı ʔalebde ḫatar inşā’allāh / Ederiz kūy-ı murāda sefer inşā’allāh emniyyeleri mir’āt-ı ümīdinde şüret-nümā olmuştun

olmuşken Ziyâ Paşa dağî “Yazîü Yûsuf ke’ş-şem’i meclisü’ ş-şadr” mazmûnuyla pertev-endâz-ı şadr-ı şadret ve şa’şa-bağş-ı mesned-i vekâlet olduğda. Müfred: Geçer hürşid geçse şu’le-i fikr münîfâdan / Güzergâh-ı hayâl şöyle teng ü târdır sensiz me’âlinden muzlim olan hâne-i derünü dîde-i âfitâbdan rûşen olup ... Medîha-i Ziyâ’iyye da’iremizde şu mertebeye resîde oldu ki şarîr-i bâb-ı hânemiz Yûsuf Paşa Yûsuf Paşa diyerek âvâz ederdi.

... va’ dini lisân-ı gevher-efşân-ı Dürri-zâde’den mengûş-i gûş-i cân eyledikde ...

3.2.7. Gereksiz Sıfatlandırmalar

Herhangi bir nesneyi, kurumu veya durumu, çoğu zaman gereksiz sıfatlarla anlatmak üst yazı dili metinlerinin temel özelliklerindedir (Develi, 2010: 110). İnşâ üslûbuyla kaleme alınan Devhatü’l-Mehâmid’de böyle kullanımlara sıklıkla rastlanmaktadır:

... peder-i sa’d-ahterim ma’la’ül-envâr-ı şulbünden pertev-endâz-ı felek-i şuhûd ve eşî‘a-pâş-ı sipîhr-i vücûd olup ... / lisan-ı feşâhat-nişânı / ‘arûs-ı le’âfet-me’nûs-ı ‘Arabîye / ... seccâde-nişîn-i irşâd mürşid-i hânkâh Şeyh Murâd Ali Efendi Hâzretleri’niñ pederinden telemmûz ... / vâlid-i mâcidi

3.2.8. Mecaz kullanımı

Sözün gerçek anlamının dışında kullanılması demek olan mecaz, günlük dilde de “lambayı yak” gibi ifadelerde kullanılmaktadır. Edebî metni, işlevsel metinden ayıran temel farklardan biri ise yazarın kendine özgü mecazlar yaratmasıdır. Yazarın mecaz yaratırken basitçe ifade edilebilecek fiilleri karmaşık bir kod sistemi içerisinde alışılmadık bağdaştırmalar hâlinde aktardığı görülür (Develi, 2010: 104-105):

doğmak: ... sahn-ı teng-i ‘ademden fekk-i büriyâ-yı hicret ve beytü’ş-şeref-i vücûda baş-ı kâlîçe-i velâdet eyleyip ... / dönmek: ... redîf-i kâfile-i ‘avdet olup ... / memur olmak: Çerâğ etdi beni ammâ velâkin yakdı yandırdı / nikahlamak: ... müşâr-ı engüşt-i kifâf ve zîver-agûş-ı zifaf ... / okula başlamak: ... sîpâre-i mezhebin ta’lîk-gerden-i edeb eyleyip zânû nihâde-i zîr-i rahle-i mekteb olduğda ...

4. Sonuç

Bu çalışmada, Keçeci-zâde İzzet Molla’nın biyografik eserinin çevriyazılı metni hazırlanmış ve eser günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Eser matbu olduğu için okuma güçlüğü bulunmamakla birlikte Farsça, Türkçe, Arapça karışık bir şekilde oluşturulmuş tamlamaları ve genellikle zarf fillerle oluşturulmuş cümleleri doğru tespit etmek için gayret edilmiştir. Bu konuda manzum metinlerde vezin ve kafiyenin yerini tutan seci yol gösterici olmuştur. Eserin çevriyazılı metninin hazırlanmasında orijinal noktalama işaretlerine sadık kalınmış daha sonra metin güncel yazım kurallarıyla günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Metinde bahsi geçen tarihî kişiler ve olaylar hakkında dipnotlarda bilgi verilmiştir. Yapılan inceleme sonunda eserde baştan sona sanatlı bir anlatımın benimsendiği belirlenmiştir. Seci başta olmak üzere cinas, iştikak, tekrar gibi sanatlar metne ritim ve ahenk kazandırmıştır. Tarih sanatıyla yazarın dikkat çekmek istediği önemli hadiseler vurgulanmıştır. Teşbih ve tevriye gibi sanatlardaki orijinallik, yazarın hayal gücünün zenginliğini göstermektedir. Dönemin yazı dilinin bir özelliği olan gereksiz sıfatlandırmalar ve mecaz kullanımı ile iktibas edilen metinlerin cümlenin bir ögesi olarak kullanılması cümlelerin çok uzun ve anlaşılmaz olmasına yol açmıştır. Döneminin inşâ üslûbunun tipik bir örneği olan ve dönemine dair pek çok tarihî bilgi içeren *Devhatü’l Mehâmid fî Tercemeti’l Vâlid*’in incelenmesi Keçeci-zâde İzzet Molla’nın nazımda olduğu kadar nesirde de son derece önemli bir sanatçı olduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- BİLGEGİL, M. Kaya, (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- BÜLBÜL, İbrahim, (1989), *Keçeci-zâde İzzet Mollâ*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- CEYLAN, Ömür - Ozan YILMAZ, (2005), *Hazâna Sürgün Bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve Divân-ı Bahâr-ı Efkâr*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- _____, (2007), *Bir Sürgün Şâheseri Mihnetkeşân Keçecizâde İzzet Molla*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- ÇAPAN, Pervin, (2016), “Otobiyografi Geleneğinde Veciz Bir Örnek: Kâtip Çelebi Biyografisi”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)*, Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı, S. 5, s. 45-62.
- ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, (2001), “Kadıızâdeliler”, *TDVİA*, C. 24, s. 100-102.
- DEVELİ, Hayati, (2010), “Söze Boğulan Tarih: Osmanlı Tarih Yazıcılığının Dili”, *Nesrin İnşâsı Düzyazıda Dil, Üslûp ve Türler*, İstanbul: Turkuaz, s. 84-123.
- GÜR, Nagihan, (2016), “Osmanlı Kültürünün Bir Zihin Haritası: Şerh-i Lugaz-ı Râgıb”, *Journal of Turkish Studies (Symposium in Honor of Prof. Dr. Günay Kut Transcribing Manuscripts Into Critical Analysis)*, S. 45, s. 57-82.
- GÜRER, Abdülkadir, (1991), “Tanıtma ve Değerlendirmeler: İbrahim Bülbül, Keçeci-zâde İzzet Molla”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, C. 9, S.1, s. 189-195.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, (2000), *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî's-Şuarâ)*, C. 2, s. 1047-1080, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KEÇECİ-ZÂDE İZZET MOLLA, (e.t. 20.02.2018), “Devhatü'l-Mehâmid fî Tercemetü'l-Vâlid”, *Tarihi Osmânî Encümeni Mecmuası Nisan 1332*, C. 7, S. 37, s. 1-22, http://isamveri.org/pdfosm/D02076/1332_37/1332_37_SAID.pdf
- KEÇECİ-ZÂDE REŞAD FUAD, (e.t. 20.02.2018), “Keçeci-zâde İzzet Monla”, *Tarihi Osmânî Encümeni Mecmuası 1 Kanunievvel 1332*, C. 7, S. 41, s. 285-297, http://isamveri.org/pdfosm/D02076/1332_41/1332_41_FUATR.pdf
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (2006), *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, (e.t. 20.02.2018), “İzzet Mollâ, Keçeci-zâde Mehmed İzzet Efendi”, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6375>
- PAKALIN, Mehmet Zeki, (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAZARBAŞI, Erdoğan, (2003), “Mehmed Efendi, Vani”, *TDVİA*, C. 28, s. 458-459.
- SARI, Mevlüt, (tarihsiz), *El-Mevarid Arapça Türkçe Lûgat*, İstanbul: Bahar Yayınları.
- SILAY, Kemal, (1991), “Ahmedî'nin Osmanlı Tarihinde Arasöz (Digression) Tekniğinin Kullanımı ve İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, C. 9, S. 1, s. 153-162.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, (tarihsiz), “İzzet Molla”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/2, s. 1264-1267, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

_____, (2010), “Keçecizade İzzet Molla”, *Fuad Köprülü Armağanı 60. Doğum Yılı Münasebetiyle*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZ, Mehmet Ali - Serdar CEYLAN, (2013), “Konya Asıllı Meşhurlar - 4 Konyalı Keçeci Süleyman Efendi ve Ailesi: Keçecizadeler”, *Akademik Sayfalar*, C. 13, S. 19, s. 289-293.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1988), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

www.mushaf.org

EKLER

1. Devhatü'l Mehâmid fi Tercemeti'l Vâlid'in Çevriyazılı Metni

[1] Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm Devhatü'l Mehâmid fi-Tercemeti'l-Vâlid* Ḥamden 'alâ ḥâliki'l-vâliidi ve'l-veled ve hüve ferdü'llezî lem-yelid ve lem-yüled ve şalâten li-nebîhi Ebu'l-Ḳâsım Muḥammed ibn 'Abdu'llâhi'l-med'û fi's-semâi Aḥmed ve 'alâ âlihî ve evlâdihî'l-lezîne câ'û ḥaşîben ve nesîben ve 'eben 'an ceddihî². Ammâ ba'd mevliid-i eṭfâl-i ḥurûf Keçeci-zâdelikle ma'rûf Mehmed 'İzzet henüz sinn-i deh sâlde iken yetîm ve peder-i şefkat-perveri mâ-şadaḳ-ı “ve hiye ramîm”³ olup. Müfred “Aḥsenet ol fakîr-i tecemmül-bedüşa kim/Yansa cihân içinde ḥaşîri bulunmaya” me'âli şîfat-ı kâşife-i mîrâs-ḥ'ârân ve ḥâne-i vîrânemiz dâr-ı Ebu'd-Derdâ'dan perişân olduğda îrâs-ı ḥüzn ü matem edecek âh u efgândan başka mevruşumuzdan nesne kalmayıp kilîm-pâre-i Keçeci-zâde'nin bâzâr-ı imtiyâza çıkacak kumaş olmadığı dellâlân-ı sük-ı efâzıl aḥbârıyla ma'lûmum ve. Müfred “Abâ ile faḥr eyleyemez sınıf-ı meḥâdîm/Ma'nâsı bilinseydi fülân ibn fülânın” mefhûmundan daḥî meczûmum olup. Mışrâ’ “Ey sa'y ü hüner nerde yeriñ iş başa düşdü” [2] diyerek meş'ale-i 'aḳl u sedâdı bedreḳa-i râh-ı isti'dâd edip fużalâ-yı devrân ve suḥan-verân-ı zamân meclisine mülâzemet ile tahsîl-i dest-mâye-i 'ilm ü hünere müdâvemet olunarak. Beyt “Sa'âdet zî her güşei yâftem/Zî her ḥırmenî tüşei yâftem”⁴ medlülünce nice kân-ı ma'ârifden aḥz-ı cevâhir-i kelimât ve nice şadef-i deryâ-yı 'avârifden teşḥîn-i fülke-i⁵ ma'lûmât olunup yâveri-i tevfiḳ-i Rabbânî ve dest-gîrî-i 'inâyet-i Şamedânî ile fâ'îḳ-i akrân olmadıkça da yârândan da geri kalmadıḳ. Rehneverd-i vâdî-i temeddüḥ olsaḳ bir kaç merḥale ḥâme-i şeb-dîzi câmeye irḥâ-yı 'inân mümkündü. Lâkin meydân-ı lâf u güzâfa at sürme Rüstemân-ı 'irfâna düşmez. Ba'zî ebnâ-yı zamânın taḥdîs-i ni'metden diyerek tertîb-i muḳaddemât-ı mâ-lâ-ya'nîleri temeddüḥ değil belki ta'azzumda netice verir. El-ḥâsıl 'Acemistân-ı ma'rîfet ü dânişde taleb-i âb u nân edecek kadar lûgat ve bâdiye-i 'ulûm-i 'Arabîde “ḥubz u mâ”⁶ diyecek miḳdârı fazîlet tedâriki semere-i du'âyı peder-i püser-perver olmaḳın ber muḳteżâ-yı lâzime-i gayret ve îfâ-yı ḥuḳûḳ-ı übüvvet şîme-i ḥasene-i bünüvvet olduğdu her ne kadar cây-gîr-i zamîrim ise de. Müfred “Beni şu mertebe şoydu zamâne 'İzzet kim/Elimde mal olarak ḥâme-i hüner ḳaldı” mü'eddâsı naḳd-i kîse-i iflâsıma güvâh olmaḳın

* Keçeci-zâde 'İzzet Monlâ'nın pederi Şâliḥ Efendi'nin terceme-i ḥâlidir.

² Babayı ve oḳlu yaratana hamd olsun. O öyle benzersizdir ki, doğmamış ve doğrulmamıştır. Onun peygamberi, göklerde Ahmed olarak çağrılan Abdullah oḳlu Ebu'l Kasım Muhammed'e; onun ailesine ve hasep ve nesep bakımından soyundan gelen evlatlarına salat olsun.

³ Tamamı “Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?” şeklinde tercüme edilen Yasin Suresi 78. ayetin sonundaki bu ibare “çürüyüp dağılmış” anlamındadır (www.mushaf.org).

⁴ Her köşeden (taraftan) bir saadet gördüm, her harmandan bir azık aldım.

⁵ Metinde “fülke” şeklinde yazılmış olan Arapça “gemi” anlamındaki bu kelime için sözlükte eril, dişil, tekil ya da çoḳul farketmeksizin “fûlk” olarak kullanıldığı kaydedilmiştir. (Sarı, tarihsiz: 1179)

⁶ Ekmek ve su

derün-ı şehristân-ı hülyâda cevâmi‘-i dil-teşnegân-ı bâdiye-i hayâle yenâbi‘ inşâsından gayri hayrât u hasenât ihdâşına kudretim olmadığı bi-ıştibâh olup lâkin kaşaba-i ümîde getirdiğim şulardan âvâzetü’l-‘atş âteş-efzâ-yı lücce-i serâb olup deşt-i pehnâ-ver-i efkâra kurduğum köprülerden peşşe-i bitâb güç ile per-tâb etmekle cümlesi manend-i hayâl-i h‘vâb âyîn-i binâ-yı endîşeme mücib-i ıztırâb olmağın ebniye-i hayriye-i tefekkür temel tutmayınca Rağîb Paşa merhûmun. Müfred “[3] Eger maķşûd eşerse mısrâ‘-ı berceste kâfidir/Aceb hayretdeyim ben sedd-i İskender husûsunda” buyurdıkları tesliyet temşiyet-ferma-yı esâs-ı “Devhatü’l-Mehâmid Fî Tercemeti’l-Vâlid” olup bu isimle müsemmâ bir risâle-i muhtaşara inşâ olunması taşmîm-kerde-i kilki Sinimmâr-ı⁷ sihr-âşâr olunmuştur. Bâb-ı hatâ-meâb-ı risâleden duhûl edenlerden ricâ-mendim ki killet-i mismâr ve za‘f-ı kereste-i ta‘birât ile “evhenü min-beyti’l-‘ankebût”⁸ olan buyüt-i kâşâneye nazar buyurup na‘-ı mi‘mârî-i inşâda her ne mertebe kuşurumuz rû-nümâ ise de ‘arşa-i fasîha-i inşâya bu risâleden evvel ekşer pâre kaķmadığım ma‘lûm-ı zarâfet-melzûmları buyurulduķda. Mısrâ‘ “Ka‘be yapmak gibidir safhada ta‘mîr-i hatâ” mażmûnuyla ‘amel ve ba‘zı nisyân u kuşurun ‘uhde-i kalem-i nâsiha-i muhavvel buyuralar. Beyt “Âdem odur ki görmeye noķşân dîgeri/Sehv ü hatâsı olsa da başı berâberi” Ba‘deza sebep-i tensîc-i vücûd-ı peder ya‘nî cedd-i emced-i bihterimiñ aşlı kıbletü’l-‘uşşâķ olan medîne-i Konyada bir keķeciniñ destgâh-ı şulbünden mensûc olup ğâlibâ biñ yüz târihinde sahn-ı teng-i ‘ademden fekk-i büriyâ-yı hicret ve beytüş-şeref-i vücûda bast-ı kâlîçe-i velâdet eyleyip temyîz-i ta‘aşşub u taşavvuf etmege başladıkda dâ‘imâ pederi meslek-i ‘ilm ü fazîlete terğib ve râh-ı vâsilân olan ıarîkat-i ‘aliyyeden terhib ederek kâl ü kîl-i ‘ilm-i zâhire râğib ve vesâyâ-yı pederi üzere cânib-i bâtından râ‘ib olup sinn ü sâli henüz vâşl-ı derece-i ‘işrin olmadan Kâzî-zâde maķâmına kâim belki Vâni Efendi yan başı gelir bir muta‘aşşib-ı nâ-mülâyim olmuş idi. Bir cum‘a günü âvâze-i nây u kudûm dergâh-ı Hazret-i Mevlâna‘dan hücum etdikde güyende-i (lâ- havle) olarak sübha-şumâr-ı istiğfâr ve pederinden gizli âsitâne-i ‘aliyyeye firâr edip mesned-nişin-i medâris ve hil‘ât-ı yecûz lâ-yecûzu lâbis olup ‘ulûm-i ‘akliyye vü nakliyyede bir merd-i kâmil-i bî-mümâşil [4] olduķda İmâm-ı Şehriyâr Maħmûdü’l-Menâķıb Pîri-zâde Şahib Efendi dairesinde teşâhub eyleyip meşhûr-i elsine-i fużalâ olan maħdûmları Oşman Mollâ Efendi‘ye ta‘lîm-i ulûm-ı nâfi‘aya ta‘yîn ve ğâhîce şeref-i muşâhabetlerine karîn buyurmalarıyla taylasân-ı ‘amâme-i müfâhâret-i felege resîde kılınıp o imâm-ı kible-i ‘irfânîñ şaff-ı cemâ‘at-ı bendegânında cümleden ser-efrâz ve lede’l-ımtihân hâric ruusıyla mümtâz olup efendi-i müşârun ileyiñ cenâb-ı hakikat-me‘âb-ı dervişâneleri faşş-ı fusûş-ı velâyet ve mâ‘il-i şüfiyye-i şâf-ııynet olmağın meclis-i devletlerinde idâre-i aķdâh-ı taşavvuf olunduķda h‘vâce-i takvâ-penâh terk-i vaıan eylediğine âh ederek ğâhice mübâhâşeye devâm ve ba‘zan safsaıa vü evhâma ğaml ile terk-i kelâm edip ızhâr-ı huşûnet etdikce mevlânâ-yı müşârun ileyh. Beyt “Be-ķıyâsân-ı ‘akl-ı Yunânî/Netevân yâft râh-ı İmânî”⁹ ser-çeşmesinden rîzân-ı mâ‘ü’l-hayât-ı naşîhat edip. Şi‘r. Nihâyetü iķdâmi’l-uķûli iķâl ve ekşerü sa‘yi’l-‘alemîne żalâl¹⁰ me‘âlinde nice terâķib-i kelimât-ı şifâ-âyât inzimâmıyla o rencür-i seķam-ı ta‘aşşuba şerbetler içirmiş ise de ‘illet-i kavîyye-i mâder-zâda dermân olmadıkdan soñra o mübtelâ-yı ‘ilel-i inkâr bir kat daha zebûn-ı pençe-i işrâr olup. Şi‘r “E‘n-nâsü mevtâ ve ehlü’l-‘ilmi ehyâ/Ve’l-ğalku merzâ vehüm fihim eııbbâ”¹¹ dükkânçe-i ğururunda ğod-fürüş ve Şi‘r “Fe‘şdid yedâke bi-ğabli’l-‘ilme mu‘taşıman/El-‘ilmü li’l-mer‘i mişlü’l-mâ‘i li’s-semek”¹² deryâsından peymâne-nüş

⁷ Hükümdar Münzir için yaptığı eşsiz sarayla ünlü mimar

⁸ “Örümceğın evinden daha zayıf”. Ankebut suresi 41. ayetten iktibastır.

⁹ Yunan aklının kıyasıyla (mantığıyla) iman yolu bulunamaz.

¹⁰ Akılların girişiminin sonucu akıl tutulmasıdır ve âlemlerin çabasının çoğu dalalettir.

¹¹ İnsanlar ölüdür, ilim ehli diridir. Halk hastadır, onlar (ilim ehli) içlerinde doktor gibidir.

¹² İlim ipine sınıksız sarıl. İnsan için ilim, balık için su gibi(kıymetli)dir.

iken “Eşeddü’n-nāsü ‘azāben ‘ālimün lā-yenfe‘ahü’llāhü bi-‘ilmihî”¹³ nuṭṭ-ı şerîfine vâkıf “El-‘ilmü bilâ ‘amelin ke’ş-şeceri bimâ şemerin”¹⁴ ma’nāsına ‘ārif olup [5] Beyt “Bulmadıkça tâ dürr-i maḳşüdü āram etme kim/Gelmeden deryā-yı dehre ol dürr-i yektâ ğaraż” każiyyesinden de ḥaberdār olduğda. Mısrā “Gelir mestāne başı secdeye ammā neden soñra” mażmun-ı mā-şadaḳ kıblegāh-ı nāşiyyesi olmuş ise de bir zaman ḥavf-ı terdīd-i muta‘aşşībān ve biraz müddet ḥaclet-i akrān ile ser-be-ceyb-i ḥayret-i vehīmān olarak imrār-ı ezmān ederken. Beyt “Ey baña seng-i melāmetden eder ār diyen/Benim ol başımı ortaya koyup yār diyen” zemzemesiyle giribān-ı inkārı çāk ve dāmen-i ikrārı beraber-i ḥāk edip tavḳ-ı gerden-düz-ı hıyān zann eylediği ḥalka-i ehlu’llāhı ḥalḥāl-ı unḳ-ı itā‘at ve pīşvā-yı ḥırka-i muṭāva‘at eyleyip delālet-i Hızr-ı tevfiḳla seccāde-nişān-ı irşād mürşid-i ḥānkāh Şeyḫ Murād Ali Efendi Ḥazretleri’niñ dāhil-i bezm-i nefīs kerrübī enisleri olup bir vaḳt ser-be-giribān-ı tefekkür olduğdan soñra ol şem‘-i cihān-efrüz-ı kuṭbiyet ve bedreḳa-i rehneverdān-ı ṭarīḳat cenābları dil-nüvāzāne su‘āl-i ḥātır buyurdıklarında. Beyt “Miḥnet-zede-i niyāz-mendi/Ḥayret-zede-i günāhkārı”¹⁵ cevābıyla leb-teşne-i aḳdāh-ı inābet olduğun işrāb edip lākin perde-i küstāhī-i mā-sabaḳ tutuk-ı gül-çehre-i ‘arūs-ı merām olur mülāḥazasıyla sergüzeşt-i inkārın meyān-ı meclise nakl eyledikde şeyḫ-i dervīş-nevāz. Müfred “Dile biḡāneliḡiñ ḡāyet ‘işmetdendir/Böyle inkār-ı muḥabbet de muḥabbetdendir” ta‘bīr ve tesliyyete āḡāz eyleyip “Ey bülbül-i nālede tutup dāmenimizden/Girdik yola feyz almaḡa bak gülşenimizden” [6] hediyyesiyle teslīm-i güldeste-i ‘inābet buyurdıklarında o gül-çīn-i riyāz-ı fūnūn mālik-i gülistan-ı buṭūn kılınıp anın daḫi büy-ı enfāsından nice dimāḡ-ı zükām-alūd mu‘aṭṭar-sāz olup bā-ḥusūs Tırḫala şeyḫi gibi ehl-i ḥāl bir pīr-i mümtāz gülistan-ı ḥafāda nihāl-i ser-firāz olmuşdur. (Ṭayyeba’llāhü enfüseḥüm)¹⁶ Mevlānā-yı mezbūr silsile-bend-i ṭarīḳ-i tedsīs olduğū hengām-ı bahār-ı civānī ḥulūl ve faşl-ı şitāsı sinn-i erba‘īne duḡūl eylediği zamān olup Pīrī-zāde merḫūmun i‘ānesiyle Dāvud Paşa İmāmı Efendi’nin kerīmesini müşār-ı engüşt-i kifāf ve zīver-i āḡūş-ı zifāf eyleyip biñ yüz elli tārīḫinde peder-i sa‘d-aḫterim maṭla‘ül-envār-ı şulbünden pertev-endāz-ı felek-i şuhūd ve eşi‘a-pāş-ı sipihri-vücūd olup ‘ömründe gördüğü rāhat ancaḳ zamān-ı tuḫūliyyet olmaḡın beş yaşına kadar mehd-i istirāhatden ḳadem-rencīde ve pister ü bālīn-i gehvāreyi berçīde etmeyip dāye-i şefkat-vāyesi. Müfred “Ey māh uyu bu az zamāndır/Çarḫıñ saña maḳşadı yamandır” terānesiyle da‘vet-i nevm etmekde iken çarḫ-ı ḡaddārın kendine edecegi cevır ü ziyān ḥātırına geldikçe gözündeki ḫ‘āb-ı ḥaṭṭ āzādī-i etfāl-i mekteb gibi gelip gitmeden perīşān olurmuş ḫāh u nā-ḫāh terk-i ḳimāt-ı rāhat-penāh etdikte sīpāre-i mezhebin ta‘līk-gerden-i edeb eyleyip zānū-nihāde-i zīr-i rahle-i mekteb olduğda isti‘dād-ı Ḥudā-dād ile ezmīne-i ḳalīlede te‘allūm-i Ḳur‘ān-ı Kerīm edip lisan-ı feşāḫat-nişānı nā-maḫrem-i zebān-ı Türkī olan ‘arūs-ı letāfet-me’nūs-ı ‘Arabīye aşīnā olduğda pederinden telemmüz ve nükāt-i şīrīn-i ‘Arabiyetden telezzüz eyleyip vālid-i mācidi Ḥākīm-i Ḳuds-i Şerīf olduğda ḳassām ve ba‘de inkıżāi’l-müddet ‘āzīm-i Beytu’llāhi’l-ḫarām olup edā-yı farīza-i ḫacdan soñra redīf-i ḳāfile-i ‘avdet olup İslāmbol’a geldiklerinde Dürrī-zāde Mustafa Efendi ḳalemiyle yetmiş tārīḫinde dāhil-i defter-i müderrisīn ve maṭlabıyla şād-kām ü kām-bīn olduğda ekşer zūrefā-yı zamān ve Tatarcık-zāde Abdu’llāh Monlā merḫūm gibi nādīre-i devrān ile ṭarḫ-ı encūmen-i ūlfet ve Çelebi-[7]zāde ‘Aşım Efendi ve Mollacıḳ-zāde İshāk Efendi ve Neylī-zāde Ḥamīd Efendi ve Es‘ad-zāde Şerīf Efendi mānendi söz ebese adamlardan ta‘allūm-i ḳābileḡi-i muşāḫabet ederek mehd-i lisān-ı mu‘ciz-enfāsında nice tıfl-ı Mesīḫā-dem-i tekellūm peydā eyleyip babası Burūsa ḳāzīsī olduğda çār u nāçār aḫıbbāsıyla vedā‘ ve pederine ketḫūdālīk ile ittībā‘

¹³İnsanlar içinde azap bakımından en şiddetlisine çarptırılacak olan Allah’ın kendisini ilminin faydasına erdirmedığı ālimdir.

¹⁴ Amelsiz ilim meyvesiz ağaç gibidir.

¹⁵ Miḥnetinizi arzulamakta, günahlarıma hayret etmekteyim.

¹⁶ Allah onların nefislerini temiz kılsın.

edip bir müddet mahrûse-i Burûsa'da ikâmet ve tekâmül-i nâmûs-ı hükümet ba'dehü cānib-i vatana 'avdetinde infāk-ı nifāk-ı ittibā'la pederinden başkaca hāne iştirā eyleyip dār-ı fetevā-yı devrānda Veli Efendi ve Çelebi-zāde'ye gāh dānişmend ve gāh 'arz-ı hālcı ve mahkeme-i suğrā-yı cihānda ba'zen hākīm ve ba'zen da'vācı olarak kıllit-i ma'āş mücib-i telāş olmağın āsitāne-i muhākemetde hükümet gāhıce tahammül-i eskāl-i niyābet ederek iki yüz tārīhinde Selānik mevleviyetiyle temyiz-i baht-ı nīk ü bed edip. Müfred "Yine bu mahkemedede kātib-i kassām-ı ezel/ Kısmetim sehmini (er-rızku 'ala'llāh)¹⁷ yazar" tesliyetin mazbaṭa-yı kudretten ihrāc ve ber-muktezā-yı hiddet-i mizāc ahālisiyle imtizāc edemeyip hattā pīşgāh-ı mahkemedede vāki' düvel-i Efrenciye konsolonslarından bir Frenk pederiniñ hevādārı olan birkaç ...¹⁸ ile tertīb-i simāt-ı ziyāfet ve ṭabl u surna ile āgāz-ı āheng edip civār-ı şerī'ate hürmet degil belki ihānet kāsıdıyla āvāze-i nākūs ṭarab-ı yaygara-i Yehūdānı başdırıp şadā-yı ergānūn velvele-endāz-ı künbed-i gerdūn olduğda der'aķab bir nāşih-ı hoş-maķāl irsāl ve şu mazmūnla ifāde-i mā-fī'l-bāl olunmuş ki dārū'z-ziyafe-i Devlet-i 'Aliyyede elçiler mihmān ve vülāt u hūkkām eger "ikramū e'z-zayfe velev kāne kāfiran"¹⁹ me'āline imtişālen anlara mīzbān ise de kā'ide-i musāferet sāhib-hāneye mütāba'at olup sefirān-ı Salṭanat-ı Seniyye ülekā-yı Avrupa'da germ-ābeye ruḥşat ile 'azīmet etdikleri cümleye mal'ūm iken kişver-i vesī'atū'l-eknāf-ı Oşmānī'de bildikleri gibi geşt ü güzārdan mā-'adā 'imād-ı mihmānhāne-i devlet olan şerī'ate 'adem-i ri'āyet ādāb-ı[8] dostī ve muhabbetdir dedikde. Müfred "Vā'iz bizi taḥvīf ile teşvīşe düşürme/Sen mahkeme-i rüz-i cezadan mı gelirsin" cevāb-ı nā-şavābıyla sefir-i şerī'atı red ve. Müfred "Bir kez açılmasın sırr-ı ḥam yoksa kim bakar/Fermān-ı 'aķla şāhne-i zūhdūn yasağına" ser-bestesiyile 'āyīn-i 'iş u 'işreti mūmehhed etdiklerinde tab'-ı ḥamiyyet-i neb'-ı kazī-i zaman-ı mā'e'l-ğāzab ḡayret ile feverān eyleyip şāhne vü 'ases ma'rifetiyle ḳatre-i nāçiz-i şarāb olan vücūd-ı bed-büdların ḥavālī-i mahkemeye rīzān etdirip. Beyt "Ol devlet-i dü rüze ki ola zā'ile/Ağyardan muḥāfazā etmek ne ḡāile" Herçi bād-ābādile köteklince deḡnekleri musāfirān-ı beyti'l-ḥudūd-ı şerī'ate pāy-endāz edip ber-vefķ-ı merām aḥz-ı şār u intikām eyledikte elçiyān-ı Efrenc hezār miḥnet ü renc ile 'işretgāhlarına gelip gördüler ki nāle-i kemān mübeddel ni'amāti'l-īmān āvāze-i musīķāra bedel feryād u zār şirişķ-i dīde-i sākī şarāb-ı aḥker pāre-i ekbād-ı musāfirīn kebāb olmuş bāde-i şeb-āne-yi aḥvāl-i dimāḡ müdemmağlarına ihtilāl vermekle sebū-yı bed-būyu müşāverelerin ortaya alıp piyāle-nüş-ı ümmi'l-fesād olduklarında vuķū'āt-ı ḡarībeyi āsitānedeki büyükelçilerine iḥbāra ittifāk ve meyān-ı devleteyne şikāk bırakma da'iyesiyle zarrā'at-nāme-i nifākların 'alā-cenāhi'l-isti'cāl Galata'ya irsāl eylediler. Elçiyān-ı çiyān-ı 'akreb-ṭynetān ḳapu tarafına zehr-efşān-ı hezeyān olup dād-hāhāne iştikāya āgāz ve hevādārları olan kilāb-ı 'av'ave-āvāza dem-sāz olduklarında saray-ı āşāfiden taķrīrleri bāb-ı veliyyū'n-ni'amāya taķdīm olunup Şeyḥū'l-İslām Dürrī-zāde Mehmed 'Ārif Efendimiz merḥūm lāzime-i cibillet-i bende-perverī "Kişi yakdığı çerāḡ üstüne pervāne gerek" mısrā'-ı ḥamiyyet-engīziyle Monlā-yı mūmā ileyiñ tarafdarlığında tecvīz-i mes'ele-i [9] kuşūr buyurmayıp te'dībine degil ḡuşmāline ceffe'l-ḳalem cevāb yazıp ḥaḳķā ki mesnediniñ hūkmünü icrā ve o müstaḡrak-ı deryā-yı nedāmeti sāhil-i selāmete isrā buyurmuşlar iken dürüḡ-ı fesede-i ebnā-yı zaman ile şu'le-i nifāk u tezvīr fūrūḡ bulup o şem'i bezm-i keremden nice kederler görölme 'aķla gelmez idi. Müfred "Ebnā-yı zamān mücid-i ebnā-yı fitendir/Gehvāredeki gūdekiniñ şerrine nenni" mā-ḥaşal-ı kelām ahālī-yi Selānik'iñ ihtilāt-ı ḳavm-i Yehūd'dan nāşī ḳulūblarında olan ru'b u ḥaşyet ü hirās vaķ 'a-yı ḥayret-encam ḥitāmından soñra gittikce efzūn olup kimi ibraz-ı ḥüccet-i şadāķat kimi da'vā-yı intisābla müfāḥaret eyleyip bir sene-i kāmile bī-ḡā'ile hūkm-i hükümet ve ḡānimen ve sālimen 'avdet etdikde. Mısrā' "Seḥer gördüm ne şem'-i meclis-ārā var ne pervāne" müfādınca dürr-i nā-

¹⁷ Rızık Allah'tandır.

¹⁸ Asıl metinde "frenḡ-i efrenḡ" sözüne seci olarak yer alan tezyif ifadesi baskıda üç nokta ile gösterilmiştir.

¹⁹ Kāfir bile olsa zaıyfa ikram edin.

yâb-ı gencîne-i 'irfân-küste târî-i 'azl ile perîşân olmuş ve zemzeme-i "zâlike takdîru'l-'âzîzi'l-'âlim"²⁰ ile küşe-güzîn-i 'uzlet ve muntazîr'ul-eltâf-ı cenâb-ı Rabb-i 'İzzet iken dihkân-ı âsmân biñ iki yüz dört mezra'asına tohm-efşân oldukça Şeyhü'l-İslâm Hamîdî-zâde Efendi sevkiyle nâzır-ı hubûbân ve dâne-çîn-i hürmen-i meşûbât olup meccânen 'ibâdu'llâh'ın aqvât-ı yevmîyesini taşşîle şarf-ı naqdîne-i gayret ve cenâb-ı rûzî-resân'ın bir alay gözü doymaz kullarına hizmet eyleyip ba-muqâbele-i nân Burûsa rütbesi ve Mekke-i Mükerrreme pâyesi ihsân olunup o sünbüle-i kişt-zâr-ı cerbeze gitdikce ser-efrâz olup zât-ı şadâkat-simât-ı gayûrânesine maşşûş câh-ı nev-îcâd âteş-zen-i hürmen-i hussâd olup müterâşsıd-ı ufûl-i şems-i iqbâl-i 'ulemâ olan hasede-i fesede-i ricâl nezd-i Selîm Hânî'de baş-ı muqaddeme-i makâl edip mevkib-i hümâyûn-ı nuşret-maqrûn bir keştî-i küh-nümûn olup her ne kadar nâhudâsı Ruscuqlu Hasan Paşa gibi mâlik-nigîn bir âşaf-ı şâhib-temkîn ise de cüşî-i deryâ-yı 'asâkir-i [10] bî-şumâr ile mevkib-i cihândârî mevc-hîz oldukça maşlahat-güzârân-ı rûzgâr düçâr-ı çâr-ı mevce-i ıztırâb oldukları muhtâc-ı beyân olmadığın i'lân ve ordu-yı zafer-büy-ı milketdârîde bir lengerli âdemiñ vücûdu derece-i vücûbda olduğun ityân ve bu emr-i cesîme Keçeci-zâde du'âcılarını istihsân etmeleriyle bâ-pâye-i İstanbul ordu kâzîlîğiyle dâire-i saltanatdan teb'îd ve hubûbât nezâretini 'ulemâdan birine tes'îd eylediler. Geçmesinler naşîblerinden. "Hakketti nevk-i gezligi küttâb-ı devletiñ/Mecmû'a-i Sitanbül içinde nişânemi" diyerek terk-i huzûr u hazâr ve tehiyye-i esbâb-ı sefer eyleyip. Müfred. "Biz dâ'îye-i vuslat ile hâk-i reh olduk/Ey bād-ı şabâ lutf u mürüvvet saña kaldı" feryâdiyla iki konağı bir ederek süvârî ve piyâdeye üzengi parladaarak dâhil-i mu'asker-i hümâyûn olup narh-ı cârî ve sâ'ir mühimme-i gayretkârîde hamîyyet ve küttâb-ı ketîbe-i devlet ile hüsni-ül fet edip ordu ricâliyle rikâb takımı meyânında münâkaşa nigâr-hâne-i devletin eski nakşî olmağın makâm-ı tesellîde. Müfred "Top-ı âh-ı inkisâra pâyidâr olmaz yine/Kişver-i câhîñ nice sengîn hisârın görmüşüz" beytini güyân olacak hem-be-zebân-ı seriyye-i serdâr-ı ekremden firâvân olup enbân-ı müşâvere-i dostânelerinde mevcûd gîdâ-yı tedbîrleri berâber ise. Beyt "Kâlem kec-dil mürekkeb rû-siyeh kâğıd dü rû bilmem/Kimi etsem o şâha arz-ı hâlim yazmada mahrem" neşîdesi hadşe-fermâ-yı hamîr-i gayr-ı tesmîri olmağın Hakkı Beg ile hûkûk-ı sâbıkasına mebnî etvâr-ı ordu-yı hümâyûnuñ ya'ni birkaç çörekçi ve börekçi kalfalarından müctemi' ketebe-i şu'bede-nümünüñ mel'abe-i şıbyândan maşharalık ahyâlîni müzâkere eyleyip ricâl-i âsitânedden i'âne ümîdî hâce-i Necdî'den îmân ve Pinti Hamîd nâm denîden ihsân-ı emniyyesinden dâhî olduğun beyân edip [11] kılet-i cebehâne ve zehâ'ir bâ'îş-i heyecân-ı 'asâkir olacağı zâhirdir. Re'y-i hüsni ve tedbir-i müstahsen oldur ki Tophâne'yi Kâğıdhâne mesîresi ve cebehâneyi meclis-i işret zahîresi humbarayı nuqûd-ı etfâl humbarası kıyâsıyla pâdişâhı iğfâl edip hânelerinde hoşhâl olan yadîğarlardan birkaçının ma'îyyet-i mevkib-i hümâyûna ihzârıyla pertev-i gayret-i zıllu'llâhî bedîdâr olup yerlerine kâr-güzâr ve hamîyyet-şî'âr âdemler geleceği âşikârdır dedikde Hakkı-i sâhîr-dil verâ-yı perdeden gâfil iken bir vechle tensîb etmeyip müstebid-i bi'r-re'y olan devletli başlı başına ifâde-i merâm ve kaht-ı ricâl ile açılan mevkib-i hümâyûnu i'lâm etdikde h'âcegân-ı fiten hileniñ muqaddime-i ihtiyâtları müdde'ânîñ 'aksini müstelzim olup ithâm-ı dîger ile 'azl ü tekdîr ve medîne-i Konya'ya iclâ vü tesyîr eylediler. (İzâ erâde'llâhü infâze kazâin selebe 'an zevî'l 'uqûli 'uqûlehüm)²¹ "Şahn-ı nisyân u hatâ-i meclis-i şûrâımızda/Re'y-i Mecnûn güler zübde-i tedbîrimize" mâ-şadağı müstezâd-ı manzûme-i tedâbîri olduğun ma'lûm-ı 'uqâlâ-yı zamânedir. Mağall-i i'tirâz görüldükden soñra babam dağî elemden kurtulmaz. -Mu'terîza- Erbâb-ı başîrete hafî degildir ki bir müddetden berü zebâne-keş-i işti'âl olan âteş-i fesâda katre-i nâçîz ile varlık kendini cayır cayır yakmaktadır. Beyt "H'âhişger olma râhata kayd-ı hayâtla/Tâ 'akd-i şulh etmeyecek kâinânla"naşîhatinden gâfil olma kâr-âzmüdelige yakışmaz. Zîrâ politika-i Efrencî urûk u a'sâb-ı devlete sereyân

²⁰ "Bu, aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir." Yasin Suresi 38. ayetten iktibastır (www.mushaf.org).

²¹ Allah bir şeyin olmasını takdir ettiğinde akıllıların akıllarını alır.

eylediği zamānda tabīb-i müdāhin-sıfat nabz-gir olup mizāca göre şerbet vermeden gayrı devā yokdur. “Mizāc-ı ‘asrı begim ezber eyledim diñle/Belī efendim evet öyledir paşam hay hay” mażmūnuyla ‘amel etme ne gün içündür. Müfred [12] “Tağdīre ta‘arruzdan anıñ farkı mı vardır/Kim eyler ise gerdiş-i devrāna ta‘arruz” mısdaqınca müsebbibü’l-esbābiñ nāvek-i każā peykānına karşı duracak bu meydānda pehlevān yokdur. “Hemçü engüşt-i şehādet berkef-i tersā garīb” mısrā’ı sıfat-ı enāmil-i şadāqati olan bī-kesiñ niżām-ı devlete sa‘yi mezlaqa-yi aqdāma ayağıyla varmadır. Pādişāh-ı nev-cāh mānend-i māh hāle-i āgüş-ı ricāli cāygāh edip dünyāyı görmez iken lem‘a-yı zılliyyetinden müstenir olurum dā‘iyesi hamākat degildir de nedir (İzā erāde’llāhü şey’en heyyi’ esbābehü)²² müfād-ı şerifi bünyān-ı merşüş-ı ittifaqlarına metānet iken hedm-i binā-yı irāde-i Hudā’ya çalışma mi‘mār-ı ‘ākiliñ kārı degildir. Bir takım hod-pereste verā-yı āyinedeki zehri tefhim belāhat degil de nedir. Bāde-i manşib-ı se rüze ile mest olanlarıñ yüzlerine gülüp maħmūr-ı şubh-ı intiķām oldukları hengām ağlamak süret-i nifākda ittifağdır. Behey efendi sen de akrāniñ gibi aķçelerini kapıp meslek-i müdārāya şapıp bismilgāh-ı meydāna gelip kanāra-i mükāfata kadem-nihāde olduklarında bir tekme de sen vursan olmaz mı emr-i ma‘rūf nehy-i ‘ani’l-münker²³ edecek sen mi kaldıñ var imdi cezā-yı mayalıklıñı çeke git. Mısrā’. Kişiniñ kendine etdiğini ‘ālem edemez. Vaktā ki mu‘asker-i hümāyūndan çide-yi sāyebān-ı hareket “Gider oldum a bir dānem yollar göründü” türküsüyle etrāk reh-güzāra hānde-fermā olup “Yār-ı serkeş yine ağıyar-ı mısr cevrende/İzzetā dostlarımız uymadı ta‘birimize” şayhalarıyla vāveylā ederek medīne-i Konya’ya vaz‘-ı sütūn-ı bārgāh-ı ikāmet “Cihān-peymā olursa şāf meşrebler ‘acib olmaz/Sebük-rūhān mişāl-i āb bir yerde garīb olmaz” mısdaqınca vaţan-ı ‘asliyyesinde istirahat eyleyip. Müfred. [13] “Rüy-ı zemīn zi-tiregi-yi hāinān-ı dīn/Muhtāc-ı şüst ü şüy-ı diğer şod kücāst Nūh²⁴” du‘āsını ‘ilāve-i evrād-ı subhğāh ve Müfred “Ez hudūd-ı şark tā ser hadd-i mağrib küštenī’st/Ķatlı-i ‘āmī ārzü dārem Hülāgü Hān kücā’s²⁵” tesbihini ser-sübha-i ezkar-ı āh u vāh ederek on ay miķdārı peygüle-nişin-i ‘uzlet ba‘dehü maħrūsa-i Burūsa’da ikāmetine ruşsat olunup beş māh mürürunda āsitāneye ‘avdet eyleyip hānesinde arām ve du‘ā-yı saltanat-ı seniyye ile güzārende-i eyyām olup ba‘zen (men şamete necā)²⁶ kelām-ı hikmet-encāmına ittiba’ gāhice cürüb u şütūmun şānādīde ismā’ ederek ne hāl ise keşt-i evķatını orca buca kullandı. Dürrī-zāde Efendi def‘a-i ulā-yı meşihatden sonra Hamīdī-zāde işaretiyle tā’if-i mutāf-ı Tā’if oldukda tāife-i münāfıkından Şemse’d-dīn Efendi Şeyhü’l-İslām-ı zamāna tebrīk-i tahrik-i yerā’a-i iclā refţarında “Bir gāzā etdiñ ki hoşnūd eylediñ peygamberi” mısrā’ıyla müdāhene eylediği meşhur-ı elsine-i haķ-güyān iken müşārun ileyh Tā’if’den ‘avdet eyledikde efendi-i mūmā ileyh Şam-ı şerif kāzısı bulunup. Beyt “Cihāna etdi sirāyet o güne dām-ı dürüg/Ki eyledi galebe şubh-ı şıdka şām-ı dürüg” ma’nāsını mü’eyyed olup tefevvüh eylediği mısrā’ı bīçāre Keçeci-zāde’ye ‘azv ile kendisi mezālīka-i kademden güzer ve kırk senelik dostunu üftāde-i cāh-ı hāţar eylediği merhūmdan umulmaz şey degildir. (Tecāveza’llāhü ‘an seyvi’ātihī)²⁷ O mīve-çin-i naħl-i durūguñ ‘arz eylediği fevākih-i nifāk Şeyhü’l-İslām-ı müşārun ileyhiñ dimāğımı halvü’l-mezāk eyleyip. Müfred “Yine şāyestedir sultānıma ebnā-yı cins üzre/Tekaddüm eyleyip ‘unvān-tırāz-ı imtiyāz olmak” va‘dini lisān-ı gevher-efşān-ı Dürrī-zāde’den mengüş-i güş-i cān eyledikde [14] gencine-i derūnu māl-ā-mal gevher-i sürür olup heyecān-ı şevķ u şādiden ‘orf ü izāfesiyle raķs eylediği felek-i zühreye velvele-endāz olan havādişātdandır. Süret-i muħarrere-i nifāk-zamir āyine-nażir Dürrī-zāde’yi jeng-pezir-i şıķaķ etdikde meyan-ı rişte-yi āmālinde ‘uķde-i

²² Allah bir şeyin olmasını dilediğinde sebeplerini yaratır.

²³ İyiliği emredip kötülükten sakındırmak.

²⁴ Yeryüzü din düşmanlarının kirleriyle yeniden yıkanıp temizlenmeye muhtaç oldu. Nuh nerde?

²⁵ Doğudan batıya kadar (herkes) ölsün! Bir katliam yapmak istiyorum, Hülāgu Han nerede?

²⁶ Susan kurtulur.

²⁷ Allah onun kusurunu bağışlasın.

buğz u ‘adâvet cāy-gîr olup fekk eylemek ğazabın nâhun-ı pençe-i meşîhatine te’hîr etmişdi. Vaktâ ki def’a-i şâniyede revnağ-efzâ-yı makâm-ı fetvâ ve zînet-bahşâ-yı şadâret-i iftâ olduklarında o bî-günâhın ecr ü meşûbâta bedel tahşîl eylediği pâyelerin tenzîl ve mahrec-i ma’zûlileriyle iftâra da’vet olunup beyne’l-akrân bir kat daha terzîl olunmuş iken hânesinde iškâmete me’mûr ve inkıtâ’-ı âmed-şüd-i ahîbbâ ile mahşûr buyurdular. Beyt “Ne gelir var ne gider hâneme ğamdan ğayrı/Yoğ dil-i zârı şorar renc-i veremden ğayrı” virdine iştiğâl ve Kara Çelebi-zâde zeylini hasbihâl ederek zâviye-i ye’s ü miñnetde nice erba’in çıkarıp mürşid-i tekyegâh-ı iftâ olan Şeyhü’l-İslâm Efendi çilesi dolduğunu bilip esmâsı yanmadan hücre-nişîn-i ıtlâk ve pâyelerin ihsân ile hâme-i tâc-ı müfâharetini muhâzî-i çarh-ı nüh tıbak buyurmuşlar idi. Beyt “Mâ binâ sâzî-i ebnâ-yı zamân sâhteim/Vüs’at-i havşala râ mühr-i dehân sâhteim²⁸” Müfred “Dilimle uğradığım derde ben bu ‘âlemde/Ne bülbül uğradı ne tûti-i şeker-güftâr” mezmânîyle ‘akîde-i miskî-i dehâna mühr-i sükût olmuş iken “lisan-ı erâcîfîni hıfz etmedigine binâ’en” ta’bîri meşûr-ı menşûr-ı tağrîbî olarak şâniyen Konya’ya iclâ eylediler. (Ve min’el-ğarâib)²⁹. Serhadd-i memâlik-i Anaçolu olan Konya gibi ba’îd maħalle degil Üsküdar’a gitmege kudreti olmadığım i’lân ve Gelibolu hakkında istihsân etmekle hemân ölsün de Allah cennet-i a’lâya göndersin [15] diyenler sarf ve tahvîlini irâde ve Kâzî Karyesi iskelesine piyâdesini âmâde etmişler iken “Kerem gördükçe ey Bakî gedaldardan recâ artar” niyâziyla mişe-zâr-ı sikkegâh-ı devletde bir esediye mâlik olmadığım devlete ihbâr etdikde a’dâsı olan ricâl nuğud-i bî-şümâr ile hârcırâhına medâr eylediler: Düşmanândan palanğa fetğ etdim diyerek maħall-i münfâsına ‘âzim ve fî-mâ-ba’d sükût etmege câzim olup. Beyt “Zamân-ı hicr dem-i vaşl-ı yâr olur giderek/Zamânedir bu zemistân bahâr olur giderek” ümîdiyle Medîne-i Gelibolu’da pâ-nihâde-i ârâm temmüz iken nesîm-i fevz ü necât vezân ve ğonce-i neşküfte-i ıtlâkı gül gibi nümâyan olup İstanbul’a gelmiş idi. O ‘andelîb-i bâğ-ı devlet hâr-ı ağıyâr ile muhâtaba ederek leb-i gülberg-i teri çâk çâk-ı sinân-ı lisân-ı süfehâ-yı devrân olmuşken yine şabr eyleyemezdi. “Aleyhi mâ-yesteħik”³⁰ diyeceğim gelir. Biñ ikiyüz on iki senesi (bi-hasebi’n-nevbe) şadr-ı Anaçolu hağğ-ı şarîhi iken mâ-dûnu olan dûna tevcih olunmağla veliyyü’n-ni’am-ı mümtâz va’d-i mâ-sabağı incâz edip Şemse’d-dîn Efendi kesb-i ferr ü imtiyâz eyledi. ‘İlmen ve ‘amelen rüçhânı olduğı zâhir iken Maltepe kolluğunda başeski kullarına ‘asel-i hitân-ı şıbyân gibi Anaçolu pâyesi verildiğı nâm olsun. Mevlânâ-yı hadîdü’l-lisân teşekküren rû-mâl-i hâk-i pây-ı Müftî-i devrân olduğıda izhâr-ı huşûnet edip yalan yere yemin ve âbdestsiz ser-be-zemin etmekle tahşîl olunur manşib-ı kem-pâyeyi istemezdim ehline tevcih olunduğuna memnûnum diyerek cenâb-ı fetvâ-me’âbî müstağrak-ı bahîre-i hicâb edip ertesine sene bilâ-taleb ihsân buyurmalarıyla o sitem-dîde-i ihvânı fâ’ik-i akrân buyurdular. “Şadr-ı Anaçolu’ya Şâlih o zât-ı ercümend (1213)”[16] mışra’ı Surürî-i müverrihîn zâde-i tab’ıdır “Çerâğ etdi beni ammâ velâkin yağdı yandırdı” me’âlince dâire-i Dürriyye’den görmediğı mürüvvet çekmediğı zahmet ğalmayıp külbe-i ahzânımız: “Bir dükkânda yapılır tabût u nağl sūr ile” mâ-şadağına mağzar olup ğâh luğ u ihsân ğâh cevri-i firâvân ile bir zamân beytû’s-sürür ve aralığda dâr-ı ğumüm u küdür olarak ifâte-i ânât ve izâ’a-i evkât olunur iken Dürri-zâde’nin kevkeb-i dürri-i ikbâli mânend-i mâh-ı Nağşeb üftâde-i çâh-ı in’izâl olup âfitâb-ı câh-ı fetvâ beyt-i ‘âşire geldikde. Beyt “Ēaldadı râh-ı talebde hatar inşâ’allâh/Ederiz küy-ı murâda sefer inşâ’allâh emniyyeleri mir’ât-ı ümîdinde şüret-nümâ olmuşken Ziyâ Paşa dağî “Yazîü Yûsuf ke’s-şem’i meclisü’ ş-şadr”³¹ mazmûnuyla pertev-endâz-ı şadr-ı şadâret ve şa’şa-bahş-ı mesned-i vekâlet olduğıda. Müfred “Geçer hürşîd geçse şu’le-i fikr münîfâdan/Güzergâh-ı hayâl şöyle teng ü târdır sensiz” me’âlınden muzlim olan hâne-i derûnu dîde-i âfitâbdan rüşen olup. Nağm “Ey

²⁸ Biz zamane binalarını yapanları yetiştirdik. Zihnin hudutlarına ağız mührünü yaptık.

²⁹ Şaşılacak şeylerdendir.

³⁰ Hak ettiğini bulsun.

³¹ Yusuf, meclisin baş köşesindeki mum gibi parlar.

nizâm-âver-i ahvâl-i cihân hoş geldiñ/Ey şafâ bahş-ı dil-i ğussa-keşân hoş geldiñ/Lâle-veş dâğ-ı ğam-ı hasret idik çokdandır/Ey güşâyış-dih-i gülzâr-ı zamân hoş geldiñ/‘Âlemi feyz-i kudümün ile ihyâ etdiñ/Şanki ‘üd eyledi ‘ömr-i güzerân hoş geldiñ/Şadra geldiñ geleli renc ü keder gitdi gider/Dehre olduñ ne ‘aceb feyz-resân hoş geldiñ” tehniyesiyle istikbâl ve o şem’-i bezm-i ‘inâyetden inâre-i kândîl-i ikbâl etdikde bir [17] Pertevli kâzîaskerlik etmeyip kâmet-i istiḥkâkına hil’at-ı pâyeyi Rumeli tensîb-kerde-i şadr-ı ‘âlî olduĝda. Müfred “Ben kulluĝla fahr ederim pâyeyi istemem/Ey mefhar-kirâmı şudür-i zamâneniñ” müdahenesiyle istiĝnâ olunmuş iken bâ-hatt-ı hümâyün rütbe-i mezbûre ile akrânını dilhün eyledi. Mediḥa-i Ziyâ’iyye da’iremizde şu mertebeye resîde oldu ki şarîr-i bâb-ı hânemiz Yûsuf Paşa Yûsuf Paşa diyerek âvâz ederdi. Hattâ bir gün şeker-çide-i nevâl-i ikbâl olan devletli tütî-i şîrîn makâl-âsâ Âşaf ibn Ziyâ’ya isnâdı mücib-i kelâl olacak merite senâya âĝâz eyledikde bülbül-i hoş-elhân-ı gülistân-ı zarâfet baykarâ-yı hoş şoḥbet-i bezm-i leṭâfet yeke-tâz-ı meydân-ı ‘irfân şehsüvâr-ı sâha-i ‘iz’ân Çelebi-zâde Hafîdi Zeyne’l-‘âbidîn Efendi kemâl-i ĝazabından ‘alâ-ṭarîkı’l-hezl kalbî şadâ ile “eyyedehu’llâh”³² âvâzesini zîver-i perde-i ğuş-ı meclisiyân etdikde derd-mend Keçeci-zâde mebhût olup Zeynî Efendi meclisinde olduĝça sükûn ederdi. El-hâşıl hüsn-i Yûsuf-ı gülşen-i şadâret ile gül-i hadîka-i şadâkat gülistân-ı devletinde hem-büy u renk olup “Şeh Selîm açdı Mısr için seferi (1213)” evânında yek-dîgere mu’ayyen olarak tertîb-i mühimme-i seferiyede ricâl-i devlet ile piç-â-piç mu’ânedet ve müşâverelerde gözüne kesdirdiĝiyle huşûmet ederek bâ-huşûş huzûr-ı hümâyûnda bahâdırâne hareket ile nizâm-ı cedîd-i müstahseneye itâle-i zebân-ı i’tirâz etdikde mevlânâ’nın kelâm-ı şıdk-encâmı câna yakîn ve iltifâta karîn etmege şâyeste olduĝu mülhem-i kalb-i pâdişâh İlhamî maḥlaş olduĝda “Söyle efendi söyle seniñ ḥaḳ yediñdedir mısrâ’ıyla hezlen ve cidden taltîf buyurduklarında o ser-ḥoş-ı bâde-i telatṭuf katre-pâş-ı reşehât olup önüne gelene ‘arîz u amîk-ı ta’rîz eyleyip sitem-dîdegân-ı ricâl ber lâzıme-i vaḳt ü ḥâl bî-kîl ü kâl def’-i meclis-i maḳâl [18] eylediler. Mevlânâ-yı mezbûr Nerîmân-ı maĝrûr gibi Şadr-ı a’zam ile teâ’zud edip hilâfdârânından olduĝça intikâm almışken Sipehsâlâr-ı müşârun ileyh girye-i cenin-i ümm-i dünyâyı şahne-i süyûfla ḥandeye tahvîl için şemşîr-bend-i ‘azîmet olduĝda “Bir yere cem’ olalım ḥâtırı vîrânlar ile/Zâr zâr ağlaşalım dîde-i giryânlar ile” mazmûn-ı rikâat-engîzi ile serdâr-ı ĝayret-şi’ârî teşyî’. Nazm “Âşıkânîñ yed-i âĝyâra bıraktıñ gitdiñ/Gül ḥâtırlarını ḥâra bıraktıñ gitdiñ/İlticâ etmiş idik sâyeñe mânend-i siper/İftirâkıñla bizi nâra bıraktıñ gitdiñ” sirişkiyle müje-i dîde-i ḥasreti telmî’ eyleyip. Beyt “Kande ‘azm eyler iseñ ‘avn-i Ḥudâ yarıñ ola/Ḥazret-i Hızr-ı nebî kâfile-i sâlârîñ ola” ed’iyesini ber-âverde-i dergâh-ı icâbet-penâh eyledikde yelken-ḥîziyle zevrâk-ı ikbâlini kollayıp mevc-i fevc-i a’dâya orşa alabanda ederek şadâretini tekmîl eyleyip ‘âlem ile ĝavĝâ kuru da’vâ olduĝun bilip vîrân-serâ-yı cihânîñ ta’mîri degil oturduĝu hâneniñ tecdîdi mülâḥazasından yüz zirâ’ ba’îd olup keş-â-keş-i muḥâtaba-i âĝyâr degil yârânıyla mükâlemeden fütür gelmiş iken raşad-bîn-i aḥz-ı şâr-ı ‘adâvet evvelân Çelebi’yle nâzikâne edâ ile ḥarf-endâzlık ve nezd-i Selîm Ḥânî’de ĝammâzlık ederler idi. Ğamz u nifâklarının mükâfâtını evliyâ ittihâz etdikleri efendilerden gördüler. Netîce-i kelâm ahvâl-i ‘âlem gitdikce dîger-gün ve şademât-ı dehr-i dün efzûn olup o şadâkatkâr-ı ‘âkıbet-bîne ölmeden ĝayrı çare olmayıp. Müfred “Cism-i zârımdan uşandım varayım maḳbereye/Gideyim rûḥ gibi kangı cesedise ĝamsız” niyeti. Müfred “[19] Deşt-i ‘âlem sebze-zâr ez-cüş-ı ef’î geşte est/Mî-konem bâl ez-zümürüd mî-perim zîn teng-câ”³³ azîmetiyle o zirĝâm-ı künâm ictisâr-ı pençe-i peleng-i hümâyâ giriftâr olup. Müfred. “Sirişkimle sevâd-ı âhımı mezc eyle ey naḳḳâş/Mezârım taşına yaz ser-nüviştım dâstân kalsın”vaşiyetini matem-keşân-ı irtihâline tefhim ve o âzürde-i ḥâr-ı âĝyâr olan gül-i pejmürde-i ḥayâtın gül-çîn-i riyâz-ı cennete teslîm eyledi. Beyt “Onulmaz yâre açdı tiĝ-ı ĝayret cism-i zârımdan/Fitîl-i dâğ-ı himmet ışılasın

³² Allah onun yerini sağlamaştırsın.

³³ Yeryüzü çölü bir yılının tahrikiyle yemyeşil oldu. Ben de bir zümrüt kanat yapıp bu dar yerden uçup gideceğim

hâk-i mezarımdan” iştikâlarıyla dâğdâr olan vücūd-ı münakkaş ‘Avrat Pazarı’nda Cân-bâziye Câmî’-i Şerîfî Mezâristânında kadem-nihâde-i gehvâre-i ecel kılındı. (Nevvera’llâhü te’âlâ merkadehü.)³⁴ Ta’yîn-i sâl-i mevtine lafz-ı “dirîğ” 1214 ahzenü’t-tevârîh olup ferzend-i derdmendinden şudûru rikât-efzâ-yı kulüb-i eytâm ve girye-ferma-yı dîde-i enâm olmuşdur. “Şâlih Efendi göçdü olsun cinâna dâhil” mışra’-ı târîhî hâme-i mâtemî-câme-i fakîriñ müsveddesidir. Merhûm u mebrûr cerî vü cesûr ‘âkil ü gayûr müdebbir-i umûr şâdik-ı devlet mu’in-i saltanat gâvgâsı nizâm-ı ‘âlem da’vâsı i ‘âne-i ümem bir merd-i gayret-şîar u hamiyetkâr idi. Hikâye- Bir gün peder-i püser-perverim kemâl-i şefkatle yetimine nigâh ve gâh u bî-gâh girye vü âh edip sebep-i hüzn ü melâl ve bādî-i isâle-i sirişk-i seyyâl su’al olundukda. Rubâ’î “Ey mest-i se rûze-i devlet-i pâ-be-hevâ/Naḥvetle şişip aceb kabardıñ ammâ/Mânend-i ğanem seni bu müsmilgehde/Üfler şişirir soymağa sellâh-ı kaẓâ” nesâyiḥini gece geçen siyeh bühtân-ı rûzgâr bir varṭa-i hevl-nâke giriftâr olacaḫları [20] aşikâr olmağın şuna feryâd ederim ki nice bî-günâh anlarıñ âteşine yanıp mahv u tebâh ve mürde vü zindelerinden ‘âlem rû-gerdân veliyyü’n-ni‘met-i ‘âlemiyân olan pâdişâh-ı ‘ankâ-meşreb devrân-ı ‘âkıbet kafes-nişîn-i hicrân olsa gerekdir cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemîn mu’in-i devlet ü dîn ve seni daḫî saltanat-ı seniyye ‘illetinden emîn eyleye âmîn diye ḫatm-i kelâm eyledi. Târîḫ-i mücevher “Bârî edip muvaffaḫ buldu ḫitâmı Devḫa” 1226 Keçeci-zâde ‘İzzet Monlâ

2. Devhatü’l Mehâmid fi Tercemeti’l Vâlid’in Günümüz Türkçesine Aktarımı

Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Babanın hayatı hakkında övgüler ağacı

Babayı ve oğlu yaratana hamdolsun. O öyle benzersizdir ki, doğmamış ve doğrulmamıştır. Onun peygamberi olan göklerde Ahmed olarak çağrılan Abdullah oğlu Ebu’l Kasım Muhammed’e; onun ailesine ve hasep ve nesep bakımından soyundan gelen evlatlarına salat olsun.

Bundan sonra, harf çocuklarının doğum yeri olan (eseri yazan) ve Keçeci-zâde lakabıyla tanınan Mehmet İzzet henüz on yaşında iken yetim kalır ve şefkatli pederi “ve hiye ramîm” ayetine uyar (vefat eder). “Bütün eşyası omzunda olan o fakire ne mutlu ki cihan yansa içinde bir hasırı bulunmaz” müfredinin manası, (biz) mirasçılar tarafından keşfedilen durumu anlatır ve harap olmuş evimiz Ebu’d-Derdâ’nın³⁵ evinden daha perişan olduğunda ah vah etmekten başka bize bir miras kalmadığı ortaya çıkınca; Keçeci-zâde’nin kilim parçasının, seçkinlik pazarında boy gösterecek bir kumaş olmadığını, faziletli kimseler çarşısının tellallarının ilanı ve “falan oğlu falanın kim olduğu bilinseydi, oğullar topluluğu baba ile övünemezlerdi” sözüyle kesin olarak anladım. “Ey gayret ve hüner neredesin? İş başa düştü” [2] diyerek akıllı ve doğruluk meşalesini, kabiliyet yolunun rehberi edinerek dönemin fazilet sahiplerinin ve güzel söz söyleyenlerinin meclislerinde öğrenci olup ilim ve hüner sermayesini kazanmaya devam ettim. “Her köşeden bir saadet gördüm, her harmandan bir azık aldım” beytine uygun olarak nice marifet madeninden kelime cevherlerini alıp nice arifler deryası sedefinden bilgi gemisini doldurup Samet olan Tanrı’nın ihsanını yanımıza alarak akranlarımızdan üstün olamadık da dostlarımızdan geri de kalmadık. Böbürlenme vadisinin yolcusu olsak, kalem Şebdiz’inin dizginlerini birkaç merhale salıvermek mümkündü. Ancak boş söz meydanına at sürmek irfan Rüstemlerine yakışmaz. Bazı zamane insanların memnuniyetini dile getirme gibi göstererek faydasız sözlerden oluşan mukaddimler tertip etmeleri övünme değil, belki kibirlenme şeklinde sonuçlanır.

Sonuç olarak bilgi ve marifet Acemistan’ında “ekmek ve su” isteyecek kadar kelime ve Arapça ilimler çölünde “ekmek ve su” diyecek kadar meziyet sahibi olmak evlatlarını

³⁴ Yüce Allah onun kabrini nurlandırın.

³⁵ Hz. Muhammed’in ashabından bir âlimdir. Evine gelen misafire ikram edecek bir şeye ve arkadaşlarını yatıracak bir yatağa bile sahip olmayacak kadar zühd ve takvaya dayalı bir hayat sürdüğü rivayet edilmiştir.

yetiştiren bir babanın dualarının meyvesi olduğundan, gayret etmenin lüzumu üzerine ve her ne kadar babalık hakkını ödemenin evlatlık borcu olduğu gönlüme yerleşmiş ise de “Ey İzzet! Zamane beni o kadar soydu ki elimde mal olarak sadece hüner kalemi kaldı” ifadesinin iflas kesemin parasına delil olmasıyla hayal şehrinin içinde hayal çölünün susamış gönüllülerinin camilerine kaynak “inşasından” başka hayır hasenat yapmaya gücümün olmadığı açıkça belliydi. Ancak ümit kasabasına getirdiğim suların (yükselen) susuzluk nidaları, serap denizinin ateşini artırıp fikirlerin engin çölüne kurduğum köprülerden yorgun sivrisine güçlülük geçtiği için bütün bunlar uyku hayali (serap) gibi düşünce binamın ıstırabına sebep olarak hayırlı fikir binaları temel tutmayınca merhum Râgıb Paşa’nın [3] “Eğer maksat eserse bir berceste mısra yeterlidir. İskender’in Seddi (gibi uzun eserler yazılması) konusunda büyük şaşkınlık içindeyim” şeklinde ifade ettikleri teselli veren görüş, “*Devhatü’l-Mehâmid fî Tercemeti’l-Vâlid*”in yazılma sebebi olup bu isimle adlandırılmış kısa bir risale yazılması Sinimmar’ın büyüleyici eserler meydana getiren kalemi tarafından kararlaştırılmıştır. Risalenin hata barındıran kapısından girenlerden ricam çivinin azlığı ve ifade kerestesinin zayıflığı ile “örümceğin evinden daha zayıf” olan bu kuş yuvasına bakıp inşa tarzı zemininde her ne kadar kusurumuz bulunsa da fesahat arsasına bu risaleden önce çok fazla bir parça kakmadığımızı (yazmadığımızı) zarifliklerinin bir gereği olarak anladıklarında, “yazı üzerindeki kusurları tamir etmek Kâbe yapmak gibidir” mısraının anlamıyla hareket etsinler ve risalenin bazı hata ve kusurundan, değiştirerek istinsah eden kalemi sorumlu tutsunlar. Mısra: “Adam, karşısındakini hata ve kusuruyla kabul ederek eksikli görmeyendir.”

Bundan sonra babamın varlık dokumasının sebebi (olan) yani şerefli ve iyi atalarımın soyu (nun dayandığı dedem), âşıkların kiblesi olan Konya şehrinde bir keçecinin³⁶ soy tezgâhında dokunur ve sanırım 1100 tarihinde yokluğun dar meydanından hicret hasırıyla ayrılıp varlığın şerefli evine doğum halısını serer³⁷. Taassup ve tasavvufu ayırt etmeğe başladığında babası onu daima fazilet ve ilim mesleğine özendirip kavuşanların yolu olan yüce tarikattan ise sakındırdığı için zahirî ilmin dedikodusuna yönelir. Babasının vasiyeti üzerine bâtin tarafından uzaklaşır ve yaşı henüz yirmi bile olmadan Kadızadelilik³⁸ makamına oturarak neredeyse Vanî Efendi’yle³⁹ beraber gelecek derecede hoşgörüsüz bir mutaassıp olur. Bir Cuma günü Mevlânâ Hazretlerinin dergâhından ney ve kudüm sesleri yükselince “lâ havle” deyip tövbe tespini çekerek babasından gizli İstanbul’a⁴⁰ kaçar. Müderris makamına gelerek fetva verme kaftanını giyip aklî ve naklî ilimlerde eşsiz bir âlim olur. [4] Menkıbelerle övülen padişah imamı Pîrî-zâde Sâhib Efendi’yle dost olup onun evinde dil bilmede şöhret bulmuş oğlu Osman Efendi’ye faydalı ilimler öğretme görevine atanır. Ara

³⁶ İzzet Molla’nın Keçeci-zâde olan lakabı babasının dedesi olan ve Konya’da Toprak Sokak Camii imamı olarak görev yapan Süleyman Efendi’ye dayanmaktadır (İnal, 2000: 1047-1048).

³⁷ Konyalı Mustafa Efendi (1100-1181/1688-1767): Keçeci-zâde İzzet Molla’nın dedesi (İnal, 2000: 1047-1048).

³⁸ IV. Murad, Sultan İbrahim ve IV. Mehmed devirlerinde ortaya çıkmış olan Kadızadeliler hareketi, adını IV. Murad döneminin vaizlerinden Kadızade Mehmed Efendi’den (ö 1045/1635) almıştır. Kadızade Mehmed Efendi ve onun takipçileri, Hz. Peygamber döneminden sonra ortaya çıkan birtakım adet ve uygulamaları bid’at olarak nitelmiş ve şiddetle reddetmiştir. Hükümetin müdahalesiyle yatıştırılan hareketin üçüncü safhası 1663’te Edine’de Sultan Selim Camii’nde vaaz vermeğe başlayan Vanî Mehmed Efendi ile başlamıştır. Vanî Mehmed Efendi sufilere karşı tavır almış, mevlevî ayinlerinin ve kabir ziyaretlerinin dahi yasaklanmasına sebep olmuştur (Çavuşoğlu, 2001: 100-102). Kadızade, Kâtip Çelebi’nin de hocasıdır. Ancak Kâtip Çelebi Mizân’ül-Hakk adlı eserinin sonunda yer alan otobiyografisinde Kadızadeliler grubunun onu yanlış anlayarak taassuba düştüklerini iddia etmiş ve hocaların itidal üzere olması gerektiği görüşünü dile getirmiştir (Çapan, 2016: 53).

³⁹ IV. Mehmed döneminin dinî ve siyasî alanda en etkili kişilerinden biri olan vaiz ve müfessir Vani Mehmed Efendi (ö. 1685), XVII. Yüzyılın dinî hayatında önemli bir yer tutan mutasavvıf-fakih çekişmesinde fakihlerin yanında yer almıştır (Pazarbaşı, 2003: 459).

⁴⁰ Metinde “asitâne-i aliyye” olarak geçen bu kelime hükümet merkezi olduğu için İstanbul anlamında da kullanılır. (Pakalın, 1993: 94)

sıra şerefli sohbetlerine katılmasına izin vermeleriyle feleğin övünme sarığının ucuna ulaşır (zamanın ileri gelen âlimleri gibi sarık bağlamaya hak kazanır) o irfan kıblesi önderine tabi olanlar topluluğunda herkesten önde gelir ve imtihanı kazanarak hâriç ruusu makamına seçilir.

Yukarıda işaret edilen beyefendinin hakikat sığınağı olan dervişçe tavırları velilik özünün özü ve temiz yaradılışı sufiliğe meyilli olduğu için devlet meclislerinde tasavvuf kadehi döndürüldüğünde (tasavvuf dersleri verildiğinde) takva sığınağı olan hoca (Mustafa Efendi), vatanını terk ettiğine ah ederek zaman zaman sohbetlere devam eder bazen de safsata ve evhama yorup konuşmayı bırakarak sertlik gösterdikçe işaret edilen ulu kişi (Pîrî-zâde Sâhib Efendi) “Yunan aklının kıyasıyla (mantığıyla) iman yolu bulunamaz” pınarından nasihatın hayat suyunu akıttırdı. “Akılların girişiminin sonucu akıl tutulmasıdır ve âlemlerin çabasının çoğu dalalettir” anlamında pek çok şifa veren terkipler katarak o taassup hastasına şerbetler içirdiyse de doğuştan ve şiddetli hastalığa derman olmadığı gibi o inkâr hastalığına düşen (kişi) bir derece daha ısrar pençesine düşer. “İnsanlar ölüdür, ilim ehli diridir. Halk hastadır, ilim ehli onların içinde doktor gibidir” manzumesinin gurur dükkânında övünmekte ve “ilim ipine sımsıkı sarılır. İnsan için ilim, balık için su gibidir” sözünün denizinden içmekte iken “insanlar içinde azap bakımından en şiddetlisine çarptırılacak olanlar Allah’ın kendisini ilminin faydasına erdirmediği âlimdir” hadis-i şerifinin manasını anlayıp, “amelsiz ilim meyvesiz ağaç gibidir” sözünü bilip, [5] “maksat incisini bulmadıkça durma. Çünkü dünya denilen bu denize gelmekten maksat o seçkin incidir” hususundan da haberdar olduğunda; “Sarhoşun başı secdeye gelir ama neden sonra” sözünün uygun anlamı alınmış kiblesi olmuş ise de bir zaman taassup sahiplerinin reddetmelerinden korkarak ve bir müddet akrandan utanarak başını göğsüne eğip keder içinde şüphe ve hayretle zaman geçirirken “ey bana melamet taşından utanır diyen! Başını ortaya koyup yar diyen benim” nağmesiyle inkâr yakasını yırtar ve ikrar eteğini yerle bir eder. Hainlik gerdanlığı zannettiği ehlullah halkasını itaat düğümünün bileziği ve boyun eğme hırkasının önderi edinerek yardım Hızır’ının yol göstermesiyle irşat seccadesinde oturan Şeyh Murad Ali Efendi Hazretleri’nin hoş meclislerine katılıp en yakın arkadaşlarından olur. Bir müddet tefekkürle başını önüne eğdikten sonra o kutupluk makamının cihanı aydınlatan mumu ve tarikat yolcularının kılavuzu gönül okşayıcı bir tarzda nasıl olduğunu sorduklarında “mihnetinizi arzulamakta, günahlarıma hayret etmekteyim” cevabıyla dervişlik kadehine susamış olduğunu ima eder. Fakat geçmişteki saygısızlık peçesi, arzu gelininin gül yüzünü örter diye düşünerek inkâr macerasını meclis içinde anlattığında dervişleri seven şeyh efendi “gönle yabancılığın dürüstlüktendir. Böyle muhabbeti inkâr etmek de muhabbettendir” müfrediyle yorumlayıp teselli verir. [6] “Ey ağlayan bülbül, bak! Gülşenimizden feyz almak için eteğimizi toplayıp yola çıktık” hediyesiyle dervişlik gül demetini teslim almasını buyurduğunda o ilim bahçelerinin gül toplayıcısı, batın gül bahçesine sahip kılınır ve onun nefesinin kokusu, nice nezle bulaşmış zihne güzel koku yaymaya başlar. Özellikle Tırhala Şeyhi gibi hâl ehli bir seçkin üstat, sır gül bahçesinde baş vermiş taze bir fidan olur.

Adı geçen büyüğümüzün (dedesi Mustafa Efendi) öğrenim gördüğü gençlik baharı geçip (ömrünün) kış bölümü olan kırk yaşına girdiği zaman merhum Pîrî-zâde’nin yardımıyla Davut Paşa imamı olan efendinin kızını yeterlilik parmağıyla işaret edip evlilik kucağının süsü yaptıktan (geçimini sağlamayı temin edip nikâhlandıktan) sonra 1150 tarihinde saadet yıldızı olan babam, nurların kaynağının soyundan varlık dünyasının ışığı ve varlık göğünün aydınlığı olur. Ömründe sadece çocukluk zamanını rahat geçirdiğinden beş yaşına kadar dinlenme beşiğine burun kıvrıp beşiğinin yatak yorganını toplamaz. Şefkatli dadısı “ey yüzü ay gibi olan! Uyu, bu kısa bir zamandır. Feleğin maksadı sana kötülük etmektir.” ninnisiyle uyutmaya çalışırken gaddar talihin kendine edeceği eziyet ve ziyamı hissederek gözündeki

uyku çizgisi, okul çıkışı çocukların etrafa serbestçe dağılmaları gibi gelip gitmekten perişan olurmuş. Rahatlık sığınağı olan kundağını ister istemez terk ettiğinde, gittiği yolun otuz parça olan edep cüzlerini gerdanına asıp mektep rahlesinde diz çöktüğünde Tanrı vergisi kabiliyetiyle az bir zamanda Kuran-ı Kerim'i öğrenir. Fesahat alameti olan dili, Türk diline yabancı olan güzellik gelini Arapçaya aşına olunca babasından öğrenmeye ve bu dilin hoş nüktelerinden hoşlanmaya başlar.

Şerefli babası yüce Kûdüs kadısı olduğunda kendisi de memur olur. Bir müddet görevini yaptıktan sonra Beytü'l-Harem'e gider ve hac görevini yerine getirir. Dönüş kafilesine eklenip İstanbul'a geldiklerinde Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin bir yazısıyla yetmiş tarihinde (H. 1170/M. 1756) müderrisler defterine kaydedilerek arzusu gerçekleşince mutlu ve mesut olur. Zamanın zariflerinin çoğu ve merhum Tatarcık-zâde Abdullah Molla gibi devrinin ileri gelenleri ile dostluk meclisleri kurar. Çelebi- [7] zâde Âsım Efendi, Mollacık-zâde İshak Efendi, Neylî-zâde Hamid Efendi ve Esad-zâde Şerif Efendi gibi söz ebesi adamlardan sohbet ebeliğini öğrenerek aciz bırakan nefesinin lisan beşiğinde pek çok İsa nefesli konuşma çocukları ortaya koyar. Babası Bursa kadısı olduğunda ister istemez dostlarıyla veda ederek babasının yanında kethüdalıkla yetinerek bir müddet Bursa şehrinde ikamet eder. Hükümet görevini tamamlayıp daha sonra vatanına döndüğünde tabi olma fitnesinin ayırmasıyla babasından ayrı bir ev satın alıp⁴¹ zamanın fetva kapısında Veli Efendi ve Çelebi-zâde'ye bazen yardımcı bazen arzuhalci olur. Küçük mahkeme olan cihanda bazen hâkim bazen davacı olarak maaşın azlığı endişe edecek dereceye gelince hükümet, muhakemat dairesinde ansızın kadılık yükünü yükler ve 1200 tarihinde (M. 1785) Selanik mevleviyetiyle bahtının iyisini kötüsünü ayırır. (Ancak) “Yine bu mahkemede ezeli hâkiminin kâtibi kısmetimin payını ‘rızk Allah’tandır’ şeklinde yazar” tesellisini kudret mazbatasından çıkarıp öfkeli mizacı sebebiyle halkıyla anlaşamaz. Hatta mahkemeye intikal eden şöyle bir olay yaşanır:

Avrupa konsoloslarından bir Frenk, babasının dostlarından olan birkaç ... ile ziyafet sofrası tertip eder. Davul ve zurna ile eğlenmeye başlarlar. Şeriata hürmet değil hatta ihanet kasdıyla kilise çanı, Yahudilerin şenlik gürültüsünü bastırarak org gürültüsüyle beraber dünya kubbesini doldururlar. Hemen ardından hoş sözlü bir uyarıcı gönderilir. Şu mazmunla gönüldeki ifade edilir: Yüce devletin ziyafet evinde elçiler misafir; valiler ve hâkimler her ne kadar “kâfir bile olsa zayıfa ikram edin” sözüne dayanarak onlara ev sahibi olmuşsa da misafirliğin kuralı ev sahibine uymaktır. Yüce saltanatın elçilerinin Avrupa ülkelerinde kaplıcaya gitmek için (bile) izin almak zorunda oldukları herkes tarafından bilinmekteyken Osmanlı'nın her tarafındaki geniş ülkelerde kendi bildikleri gibi dolaşmanın yanı sıra devlet misafirhanesinin direği olan şeriata uymamak [8] dostluk ve muhabbetin adabındandır der. (Karşısındaki) “ey vaiz, korkutarak bizim aklımızı karıştırma! Sen kıyamet günü mahkemesinden mi geliyorsun?” şeklinde uygun olmayan bir cevapla şeriatin elçisini reddeder ve “Bükülmüş sır bir kere açılmaya görsün. Yoksa akıl fermanına karşı züht bekçisinin yasağına kim bakar?” bağıyla yeme içme ve eğlence ayinini uzatınca zamanın kadısının faziletli tabiatının gazap suyu öfkeyle köpürür. Değersiz bir şarap damlasından ibaret olan fena yapıları bekçi gözetiminde mahkeme önüne saçtırır. Beyit: “Zaten sona erecek olan iki günlük devleti ağıyardan muhafaza etmeğe ne gerek var?” Her ne olursa olsun diyerek dayak atmaya uygun değnekleri, devlet sınırları içindeki misafirlere uzatıp istediği gibi oç alınca; Frenk elçileri bin sıkıntı ve acı ile eğlence yerlerine gelirler ve (şunu) görürler: Kemanın sesi değişmiş; musikarın sesinin yerini iman nimetleri almış feryat edip inlemekte; sakinin gözyaşları yakıcı şarap; misafirlerin ciğerleri kebab olmuş. Akıllarının

⁴¹ Avratpazarı'ndaki evi satın alır.

gece içkisi, aptallaştırdıklarının kafasını karıştırdığı için kötü kokulu şarabı fikir alışverişlerinin ortasına alıp, fesat kadehini içerler ve bu garip olayları İstanbul'daki büyükelçilerine haber vermeye karar verirler. İki devletin arasında anlaşmazlık çıkarma arzusuyla nifak dilekçelerini acele Galata'ya gönderirler. Akrep tabiatlı çıyan elçiler devlet kapısına hezeyan zehirlerini saçıp adalet istercesine şikâyete başlarlar. Köpek gibi havlayan dostlarıyla buluştuklarında sadrazam dairesinden yazılı dilekçeleri Velinimet'in kapısına gönderilir. O zaman şeyhülislam olan merhum Dürrî-zâde Mehmet Ârif Efendimiz kullarını gözetme huyunun gerektirdiği şekilde "kişinin yaktığı ateş üstünde pervane olması gerekir" şeklindeki şeref veren mısrayla yukarıda işaret edilen Molla'nın tarafını tutarak [9] meselede onun kusurunu görmez. Haddini bildirmek için değil tembihte bulunmak için gelişigüzel bir cevap yazarak dayanak olan dilekçenin gereğini yapmış ve pişmanlık denizinde boğulanı selamet sahiline ulaştırmışlar iken zamane insanların yalanları ile fitne ve yalan kıvılcımı parlayarak o cömertlik meclisinin mumundan böyle kederler görüleceği akla gelmezdi. "Zamane insanları fitnecileri ortaya çıkarır. Beşikteki çocuğunun şerrine ninni!"

Sözün kısası Selanik ahalisinin Yahudi kavmiyle karışmaları sebebiyle kalplerinde bulunan korku, dehşet ve ürküntü; hayretle sonuçlanan olaydan sonra gittikçe arttığından içlerinden bazıları sadık olduğunun delillerini sunarak bazıları da intisap etmiş olmakla övünür. Tam bir sene sıkıntısız idarecilik yapıp zengin ve sağlıklı bir şekilde (İstanbul'a) döner. "Öyle bir sehere ulaştım ki ne meclisi süsleyen mum, ne de pervane vardı." sözüne uygun olarak irfan saçma hazinesinin eşsiz incisi, aniden ortaya çıkan görevden alınma ile perişan olur. "Bu, aziz ve alim olan Allah'ın takdiridir" nağmesiyle uzlet köşesine oturmuş, İzzet'in Rabb'inin lütuflarını beklerken göklerin köylüsü (felek) 1204 tarlasına tohum saçtığında⁴² Şeyhülislam Hamîdî-zâde Efendi'nin görevlendirmesiyle hububat nâzırı olarak mükâfat harmanının tohumlarını toplar. Halkın günlük azığını toplamak için bedava gayret gösterir. Rızık dağıtan Tanrı'nın gözü doymayan bir alay kuluna hizmet ederek ekmek parası karşılığında Bursa rütbesi ve Mekke-i Mükerreme pâyesi ihsan olunur. O beceriklilik tarlasının başağı gittikçe yükselir. Kendi gayretli ve sadakat timsali kişiliğine mahsus özel makamı haset edenlerin harmanını yakar. Ulemanın ikbal güneşinin sönmesini bekleyen haset ve fesat insanlar Selim Han'ın huzurunda konuşmaya başlarlar. Yardıma ulaşmış padişah alayı, dağ gibi bir gemi olup kaptanı da her ne kadar Ruscuklu Hasan Paşa gibi mühür sahibi (yetkili) temkinli bir vezir ise de [10] sayısız asker denizinin coşmasıyla padişah alayı dalgalandıkça zamanın vezirlerinin dünyanın ıstırap dalgasına tutulduklarını açıklamaya gerek olmadığı malumdur. Mülk sahipliğinin zafer kokulu ordusunda lengerli bir adamın bulunmasının gerekli olduğu da bellidir. Bu önemli iş için duacıları olan Keçeci-zâde'yi seçip, İstanbul rütbesiyle ordu kadılığı görevini verip başkentten uzaklaştırırlar. Hububat bakanlığına da ulemeden birini atadılar. Nasiplerinden geçmesinler. "Devletin kâtiplerinin kılıçlarının ucu, İstanbul kitabından izimi kazıyarak sildi" diyerek huzuru ve memleketi terk edip yolculuk sebeplerini selamlar.

"Biz vuslat arzusuyla yolun toprağı olduk. Ey saba rüzgârı! İyilik ve cömertlik sana kaldı" feryadıyla iki konağı bir ederek ve atlı ve piyadeye hüner göstererek saltanat karargâhına

⁴² 28 Muharrem 1204=17 Ekim 1789'da ilmiye ıslahatında muvaffakiyet elde etmek isteyen III. Selim, şeyhülislamlığa azimli ve becerikli, dürüst birini getirmek istediğinden beş buçuk ay evvel Rumeli Kazaskerliği pâyesini vermiş olduğu Hamîdî-zâde Mustafa Efendi'yi getirdi. Hamîdî-zâde ilmiye ıslahatı sırasında içlerinde Dürrî-zâde Mehmed Ârif'in de bulunduğu selevi olan bazı şeyhülislam ile kazaskerleri birer bahane ile İstanbul dışına arpalıklara yolladı. Bu sebeple İstanbul uleması onu yıkmak için küçük bir sarsılmasını beklemekteydiler. Ayrıca sert ve dürüst hareketleriyle devlet erkânını da kendinden uzaklaştırmıştı. Bu sıradaki bazı icraatı ve Keçeci-zâde Sâlih Molla'yı koruması Sultan Selim'in tepkisini çekmişti (Uzunçarşılı, 1998: 256).

katılır. Geçerli fiyat belirleme ve diğer gayret gerektiren önemli işlerde onurla çalışır ve devletin asker kâtipleri ile yakınlık kurar. Ordunun ileri gelenleriyle rikab takımı ortasında tartışmak devlet sergisinin eski nakşıdır (geleneğidir). Teselli olarak “Biz makam ve mevki ülkesinin taştan yapılmış nice kalelerini gördük ki onlar dahi beddua ahının toplarına dayanmamışlardır” beytini söyleyince başkumandanın birliğine katılanlarla hep bir ağızdan çoğalır. Dostça danışma heybelerinde bulunan tedbir gıdaları yanlarında ise “Kalem eğri dilli, mürekkep siyah yüzlü, kağıt iki yüzlü. Şimdi arzuhalimi yazmaya kimi mahrem kılalım bilemiyorum.” manzumesi çivilenmeyen (mayalanmayan) hamurun sıkıntı vermesiyle (yazı malzemesinin hâlini anlatmaya yeterli ve uygun olmamasından) Hakkı Bey ile eski hukukuna dayanarak saltanat ordusunun yani birkaç çörekçi ve börekçi kalfalarından oluşan el çabukluğu kâtiplerinin çocuk oyunlarından maskaralık halleri hakkında fikir alışverişinde bulunur. İstanbul’un ileri gelenlerinden yardım ümidi veren Necdi Hoca’ya inanıp Pinti Hamit diye bilinen alçağın bile kendisine ihsanda bulunacağını açıklar. [11] Erzak ve cephanе azlığının askeri telaşa düşüreceği bellidir. Doğru karar ve iyi tedbir şudur: Tophane’yi Kâğıthane mesiresine, cephaneyi yeme içme meclisine, humbarayı çocuk parası kumbarasına denk tutup padişahı kandırarak evlerinde rahat olan dostlardan birkaçının padişah alayına getirilmesiyle padişahlık gayretinin nuru ortaya çıkıp yerlerine becerikli ve şerefli adamların geleceği bellidir dediğinde Büyüleyici Hakkı, işin iç yüzünden habersizken bir şekilde uygun görmez. Seçiminde özgür olan devlet yetkilisi, tek başına maksadını anlatır. Adam yokluğu sebebiyle açılan padişah alayını bildirince fitne ve hile hocalarının öne sürdükleri tedbirler meselenin aksini gösterip başkasını itham ederek görevden alınıp azarlanarak Konya şehrine sürülürler. “Allah bir şeyin olmasını takdir ettiğinde akıllıların akıllarını alır.” “Unutma ve hata avlusundaki toplantı meclisimizde Mecnun’un fikri, bizim öngörümüzün özüne güler” sözünün tedbirler manzumesinin müstezadı olduğu zamanın akıllılarının malumudur. İtiraz uygun görüldükten sonra babam bile elemden kurtulamaz.

Parantez: Bir müddetten beri alevlenen fesat ateşinde aciz bir damla olarak varlığın kendini cayır cayır yakmakta olduğu, basiret sahiplerinin gözünden kaçmaz. “Bütün varlıklarla barış imzalamadıktan sonra yaşadığım müddetçe rahatı isteme!” nasihatinden gafil olmak, tecrübeli kişilere yakışmaz. Çünkü Avrupalıların politikası devletin sinir ve damarlarına işlediği zaman, dalkavuk görünüşlü tabielerin nabız tutup mizaca göre şerbet vermesinden başka çare yoktur. “Beyim, bu zamanın mizacını ezberledim, dinle! Evet, efendim, evet öyledir, paşam hay hay” sözünün anlamına göre hareket etmek ne gün içindir? [12] “Dünyanın dönüşüne karşı durmanın kadere karşı gelmekten farkı var mıdır?” ölçüsüne göre bu dünyada sebepleri yaratanın kaza okunun karşısında duracak bu meydanda pehlivan yoktur. “Şehadet parmağının hristiyanın elinde olması ne gariptir” mısraı onun sadakatini işaret eden hamisiz kimsenin devlet nizamına çabalaması ayakların kaydığı yere ayağıyla varmaktır. Yeni makama gelen padişah, tıpkı bir ay gibi devlet adamlarının kucak halesine girip dünyayı görmez bir hâldeyken gölgesinin parıltısından nurlanmaya çalışma hırsı ahmaklık değil de nedir? “Allah bir şeyin olmasını istediğinde sebeplerini yaratır” şerefli sözü ittifaklarının sağlam yapısına güç vermekte iken Tanrı’nın irade binasını yıkmaya çalışmak akıllı bir mimarın işi değildir. Bir takım kendini beğenmiş aynanın arkasındaki zehri bildirmek aptalca davranmak değil de nedir? Üç günlük makam şarabı ile sarhoş olanların yüzlerine gülüp intikam sabahının sersemliği vaktinde ağlamak ikiyüzlülükte birleşmektir. Behey Efendi! Sen de akranın gibi akçelerini kapıp, yaltaklanma mesleğine sapsan; meydan mezbahasına gelip, mükâfat çengelinde ayak bastıklarında bir tekme de sen vursan olmaz mı? İyiliği emredip kötülükten sakındıracak sen mi kaldın? Şimdi mayalık (hayvan gibi) cezayı çekmeye git! Mısra: “Kişinin kendine ettiğini kimse edemez.”

Padişah karargâhından hareket gölgesi toplandığı zaman “gider oldum a bir tanem yollar göründü” türküsüyle Türkler yolu güldürür (yola koyulur). “Ey İzzet! Dik başlı sevgili yine

şehrin yabancılarına eziyet peşinde, dostlarımız ise tabirimize uymaz” haykırışlarıyla feryat edip Konya şehrine ikamet çadırının direğini dikip “saf meşrepli olanların seyyah olmasına şaşılmaz, tez canlılar su gibidir, hiçbir yerde yabancılık çekmezler” kıstasına göre asıl vatanında dinlenir. [13] “Yeryüzü din düşmanlarının kirleriyle yeniden yıkanıp temizlenmeye muhtaç oldu. Nuh nerede?” duasını sabah-akşam yapılan duaya ekleyip “Doğudan batıya kadar (herkes) ölsün! Bir katliam yapmak istiyorum, Hülagu Han nerede?” tespihini ah vah zikirleri tespihinin başı ederek on ay kadar uzlet köşesinde kalır. Sonra Bursa’da yaşamasına izin verilir. Beş ay geçince İstanbul’a dönüp evinde huzura kavuşarak padişahın saltanatı için dua ile günlerini geçirir. Bazen “susan kurtulur” hikmetli sözüne uyarak bazen de beddualarını ve küfürlerini ileri gelenlere duyurarak vakit gemisini orca buca kullanırdı.

Dürrî-zâde Efendi, birinci şeyhülislamlık döneminden sonra Hamîdî-zâde işaretiyle Taif’i dolaştığında münafık takımından Şemseddin Efendi’nin devrin şeyhülislamını tebrik etmek yolunda kalem parlattığı (yazdığı) “Öyle bir gaza ettin ki peygamberi hoşnut ettin” mısrasıyla ikiyüzlülük ettiği doğru söyleyen bütün diller tarafından bilinir. Adı geçen kişi (Dürrî-zâde) Taif’ten döndükten sonra adı geçen efendi Şam kadılığı makamındadır. “Yalan tuzağı dünyayı öyle bir sardı ki yalanın akşamı doğruluk sabahını yendi” beytinin manasını doğrulayıp söylediği mısrayı zavallı Keçeci-zâde’ye isnat ederek kendisi ayağını kaydıracak yerden kaçarak kırk senelik dostunu tehlike kuyusuna düşürdüğü merhumdan beklenilmeyecek şey değildir. (Allah onun kusurunu bağışlasın) O yalan fidanının meyvesini toplayanın ortaya attığı ikiyüzlülük yemişi adı geçen şeyhülislamın dimağını tatlandırır. “İnsanlar arasında öne geçip ayrıcalık unvanıyla donanmak yine sultanıma yakışır” vaadini Dürrî-zâde’nin mücevher saçan ağzından can kulağıyla dinlediğinde gönül hazinesi sevinç mücevherleriyle ağzına kadar dolup, neşe ve mutluluktan kavuk ve cübbesiyle raks ettiği göğün üçüncü katına kadar ulaşan önemli haberlerdendir. Yazılmış olan o arabozucu mısra, ayna gibi olan Dürrî-zâde’yi anlaşmazlık pasıyla lekeleyip, emel ipliğinin ortasında nefret ve düşmanlık düğümü yerleşince kesip kopararak hiddet göstermeyi şeyhlik pençesinin tırnağını ele geçirinceye kadar ertelemişti. İkinci defa fetva makamını renklendirip sadaret makamını süsledikleri zaman⁴³ o günahsızın sevap ve mükâfatlarının karşılığı olarak aldığı rütbelerini geri alır. Azledilmiş olarak iftara davet edilip akranları arasında bir kat daha aşağılanıp evinde oturmaya mecbur ve arkadaşlarıyla gidip gelmeyi kesmek zorunda bırakılır. “Ne gamdan başka evime gelen giden ne de veremden başka inleyen gönlümü soran var” diye tekrarlayarak ve Kara Çelebi-zâde’nin yazdığı zeylle dertleşerek elem ve acı tekkesinde çok fazla erbain çıkarır. Fetva tekkesinin müşhidi olan Şeyhülislam Efendi, çilesinin dolduğunu bilip esması yanmadan cezadan kurtulma hücrelerinde oturur ve rütbelerini iade edip övünç tacının tepesini dokuz kat göğe yükseltir. Beyit: “Biz zamane binalarını yapanları yetiştirdik. Zihnin hudutlarına ağız mührünü yaptık.” “Benim bu âlemde dilimle uğradığım derde ne bülbül ne de tatlı sözlü papağan uğradı” müfredinin anlamıyla mis kokulu ağız şekerine susma mührü vurulmuşken “yalan sözlerini tutmadığından ötürü” ibaresi yazılı ferman ile kovularak ikinci kere Konya’ya sürülür. (Şaşılacak şeylerdendir)

Anadolu memleketlerinin sınırı olan Konya gibi uzak bir yere değil, Üsküdar’a gitmeğe gücü olmadığını açıklar ve Gelibolu’yu beğendiğini belirtir. “Hemen ölsün de Allah yüce cennete göndersin” [15] diyenler tayinini isteyip kaygısını Kadıköy iskelesinde hazırlamışlarken “Ey Bâkî iyilik gördükçe yoksulların yalvarmaları artar” niyazıyla devletin sikke meşeliğinde bir esediye sahip olmadığını devlete bildirince düşmanı olan adamlar sayısız para ile masraflarını karşılarlar. Düşmanlardan palanga kazandım diyerek sürüldüğü yere gider ve

⁴³ Hamîdî-zâde’den sonra Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi ikinci defa şeyhülislam olur (Uzunçarşılı, 1988: 257)

bundan böyle susmaya karar verir. “Ayrılık zamanı gitgide sevgiliye kavuşma zamanı olur. Zaman geçer, bu kış mevsimi de bahara döner.” ümidiyle Gelibolu şehrinde rahata kavuşur. Temmuz ayında zafer ve kurtuluş rüzgârı esip ve affedilme goncası gül gibi açılıp İstanbul’a gelir. O devlet bağının gülü, düşman dikenleriyle kavga ederken taze gül yaprağı gibi olan dudağı zamanın adı kimselerinin söz mızrağıyla parça parça olmuşken yine sabredemezdi. “Hak ettiğini bulsun” diyeceğim gelir. 1212 senesinde nöbet hesabına göre Anadolu kazaskerliği açıkça hakkı iken ast olana üstün rütbesi verilerek seçkin velinimet önceki sözünü yerine getirmiş, Şemseddin Efendi nüfuz ve iktidar kazanmış oldu. İlim ve amel bakımından ondan üstün olduğu açıkça belliyken Maltepe kolluğunda beşeski kullarına sünnet çocuğunun ağzına çalınan bir parmak bal gibi Anadolu rütbesi verildiği bilinsin. Keskin sözlü büyüğümüz teşekkür olarak zamanın müftüsünün ayağının toprağına yüz sürdüğünde öfkesini belli edip “yalan yere yemin ve abdestsiz yere basmakla kazanılmış alçak rütbeyi istemezdim, layık olana verildiğine memnun oldum” diyerek fetva makamında oturanı utanma denizinde boğar. Ertesi sene istemeden ihsan etmeleriyle o zulüm görmüş kardeşi akranları arasında yüceltiler. “O muhterem zat (olan Sâlih Efendi) Anadolu kazaskerliğine uygundur (1213)” (16) mısraı tarihçi Sururî’nin kabiliyetinin eseridir.

“Beni kandil yaptı (memur yaptı) ama yaktı yandırdı” sözünün anlamına göre o parlak mevkiden (Dürrî-zâde’den) görmediği iyilik çekmediği zorluk kalmaz ve hüzün evimiz “tabut da nahıl da aynı dükkanda sevinçle yapılır” sözünün anlamına erişir. Bazen bağışlama ve iyilik bazen çokça eziyet ile bir zaman sevinç evinde arada sırada keder ve gam yurdunda vakit geçirip zaman öldürürken Dürrî-zâde’nin talih elması Nahşeb ayı gibi kuyusuna çekilip fetva makamının güneşi âşir evine geldiğinde “isteme yolunda tehlike kalmadı, inşallah murat köyüne doğru yola çıkarız” şeklindeki güvenleri ümit aynasında yüzünü göstermişken Ziya Paşa da “Yusuf, meclisin başındaki mum gibi parlar” sözünün manasıyla ışık saçan sadaretin başına ve parlak vekillik makamına geldiğinde “hayal yolu sensiz o derece dar ve karanlıktır ki o yüksek fikir kıvılcımında ancak güneş geçebilir” müfredinin anlamından karar almış olan gönül evi güneşin gözünden aydınlanır. “Ey dünya işlerini düzenleyen! Hoş geldin! Ey dertli gönüllere neşe veren! Hoş geldin! Çoktandır lale gibi hasret derdiyle yaralıydık. Ey zaman gül bahçesine ferahlık veren! Hoş geldin! Âlemi ayak basmanın bereketiyle canlandırdın. Geçici ömür ut gibi oldu! Hoş geldin! Başa geldiğinden beri keder ve sıkıntı gitmeye durdu. Dünyaya ne güzel bereket getirdi! Hoş geldin!” kutlamasıyla karşılaşılır ve iyilik meclisinin mumundan mevki kandili parlar. [17] Hak etme boyuna parıltılı kazaskerlik değil de Rumeli unvanının kaftanı sadrazam tarafından uygun görülür. “Ey zamanın ileri gelenlerinin övüncü! Ben kullukla övünürüm makam istemem” yaltaklanmasıyla tok gözlü davranmışken padişahın fermanıyla anılan rütbeye erişerek akranına kan ağılatır. Parlak methiye (Yusuf Ziya Paşa methiyesi), dairemizde o dereceye ulaştı ki evimizin kapısı “Yusuf Paşa, Yusuf Paşa” diye gıcırdardı. Hatta bir gün mevki bağışlama şekerini toplayan bir devlet yetkilisi tatlı sözlü papağan gibi Asaf İbn Ziya’ya yakıştırılması bıktırarak derecede övgüler düzmeye başladığında zarafet gül bahçesinin güzel sesli bülbülü, letafet meclisinin hoşsohbet baykarası, irfan meydanının kahramanı, kavrayış alanının süvarisi Çelebi-zâde Hafidî Zeynelabidin Efendi öfkesinin artmasıyla şaka yollu kalpten yükselen bir sesle “Allah onun yerini sağlamaştırsın” narasıyla mecliste oturanların kulak zarlarını süslediğinde dertli Keçeci-zâde şaşırıp Zeynî Efendi meclisinde oldukça sessiz dururdu.

Sözün kısası sadaret gül bahçesi Yusuf’unun güzelliği ile sadakat bahçesinin gülü, devletin gül bahçesinde aynı koku ve renge sahip olup “Şah Selim Mısır için seferi açtı (1213)” tarihinde birbirinin yerine tayin edilerek savaşa ilgili önemli işlerin düzenlenmesi hakkında devlet adamları ile karmakarışık tartışmalar ve fikir alışverişleri esnasında gözüne

kestirdiğiyle düşmanlık eder. Özellikle padişahın huzurunda cesurca hareket ile herkesçe beğenilen Nizâm-ı Cedîd'e itiraz dilini uzatınca, efendimizin doğru sözünün cana yakın ve ilgilenmeye değer olduğu İlhâmî mahlaslı padişahın kalbine doğup "Söyle efendi söyle, doğru senin elindedir" mısraıyla hem şakayla hem de ciddiyetle gönlünü aldıklarında o lütuf şarabının sarhoşu hikmet damlası saçmaya başlayıp önüne gelene etraflıca dokundurup haksızlığa uğramış devlet adamları zaman ve durumun gerektirdiği üzere sessizce söz meclisini [18] savuşturdular. Adı geçen büyüğümüz gururlu Neriman gibi Sadrazam ile el ele verip muhaliflerinden epey intikam alır. Adı geçen başkomutan dünya annesinin ağlayan çocuğunu kılıç zabıtasıyla güldürmek için kararlılık kılıcını kuşanır. "Gönlü kırıklar ile bir yere toplanalım, gözü yaşlılar ile inleyerek ağlaşalım" acıklı sözü ile gayretli serdarı uğurlar. "Âşıklarımı düşmanların eline bıraktın gittin. Gül gönüllülerini dikene bıraktın gittin. Bir siper gibi olan gölgene sığınmıştık, ayrılığınla bizi ateşe bıraktın gittin" gözyaşıyla hasret gözünün kirpiğini parlatıp "Nereye gidersen Tanrı'nın yardımını yoldaşın olsun. Hızır peygamber hazretleri kafilenin önderi olsun" duasını kabul sığınağının üzerine getirip yelken kaldırmakla mevki kaygısını kollayıp düşmanın dalga akımına karşı orsa alabanda yüzdürerek sadaretini tamamlar. Âlem ile kavga etmenin boş bir iş olduğunu bilip değil harap olmuş dünyanın tamiri, oturduğu evin yenilenmesi düşüncesinden bile yüz zira uzak olup; düşmanlarla münakaşa keşmekeşinden değil, dostlarıyla konuşmaktan bile bezmişken düşmanlık etmeyi ve intikam almayı gözleyenler, önce Çelebi'ye nazik bir şekilde sataşıp Sultan Selim'in huzurunda ona söz taşırlardı. Söz taşıma ve ara bozmalarının karşılığını evliya saydıkları efendilerden gördüler.

Sonuç olarak dünya hâli gittikçe değişip alçak dünyanın sıkıntıları artıp o sadık ve uzak görüşlüye ölümden başka çare kalmaz. "İncelip zar gibi olmuş bedenimden bıktım, mezaragirip, hangi ceset gamsızsa ben ona ruh gibi gideyim" niyeti ve [19] "yeryüzü çölü bir yılanın tahrikiyle yemyeşil oldu. Ben de bir zümrüt kanat yapıp bu dar yerden uçup gideceğim" kararlılığıyla o inindeki aslan, Hüma'nın kaplan pençesinin atılışına tutulur. "Ey nakkaş! Gözyaşımla ahımın karalığını karıştır ve başımdan geçenleri mezarımın taşına destan olarak yaz" vasiyetini ölümünden üzüntü duyanlara bildirir ve düşmanların dikenlerinden incinmiş hayatının solmuş gülünü cennet bahçesinin gül toplayanına teslim eder. "Kıskançlık kılıcı zayıf bedenimde kapanmaz bir yara açtı. Mezarımın toprağından yardım yarasının fitili ışıldasın" yakarılarıyla yaralanan vücudu, Avratpazarı'nda Canbaziye Camii mezarlığında ecel beşiğine ayak basar. (Yüce Allah onun kabrini nurlandırсын) Ölüm yılının belirlenmesi için "diriğ: yazık (1214)" kelimesi en hüzünlü tarih olup bunun dertli oğlu tarafından söylenmesi yetimlerin kalplerinde merhamet uyandırır ve halkın gözlerini yaşartır. "Sâlih Efendi gitti, cennetlere girsin" tarih mısraı bu zavallının matem elbisesi giymiş kaleminin karalamasıdır. Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve hayırlı; yürekli ve cesur; akıllı ve gayretli; işleri tedbirle idare eden; devlete bağlı; hükümdarlığa yardımcı; derdi dünyaya nizam vermek; davası ümmete yardım etmek olan gayretli ve vatansever bir yiğitti.

Hikâye: Bir gün evlatlarını gözeten babam yüksek bir esirgeme ile yetimine bakar ve vakitli vakitsiz ağlayıp ah eder. Hüzün ve kederinin, gözyaşlarını akıtmasının sebebi sorulunca "ey üç günlük ayağı havada (temelsiz) mutlulukla mest olan! Gururla şişip pek bir kabardın ama kaza deri yüzücüsü bu mezbahada seni bir koyun gibi soymak için üfler şişirir" nasihatlerini gece geçen kara iftira rüzgârı, korkunç çukura yakalanacaklarını [20] açıkça belli eder. Şuna feryat ederim ki nice günahsız, onların ateşinde yanıp yok olup yıkılacak ve dünya, ölü diri herkesten yüz çevirecek. Âlemlerin velinimetini olan Anka yaradılışlı padişah, dünyanın sonunda ayrılık kafesinde oturacaktır. Âlemlerin rabbi olan Tanrı devlet ve dinin yardımcısıdır ve seni yüksek saltanat illetinden emin eylesin, âmin diye sözlerini bitirdi.

Mücevher tarih: Tanrı başarılı kılıp Devha sona erdi (1226) Keçeci-zâde İzzet Molla